

Οι περιπέτειες της θεωρίας και το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ

1. Η πορεία προσαρμογής

Ο Hegel υποστηρίζει «ότι το γεγονός είναι πριν να υπάρξει». Δεν θά 'πρεπε επομένως να ξαφνιάσουν κανέναν οι τροποποιήσεις που προτάθηκαν και οι αντιθέσεις που ακολούθησαν για τη διαμόρφωση των θέσεων του 13ου Συνεδρίου του ΚΚΕ.

Πίσω από τις αντιθέσεις και τις διαφορετικές προτάσεις υπάρχει η ιστορική δοκιμασία των πολιτικών κομμάτων που προσπάθησαν να εφαρμόσουν ένα σχέδιο κοινωνικής απελευθέρωσης εμπνευσμένο από τη μαρξιστική θεωρία και τη δυναμική του εργατικού κινήματος.

Οι αντιθέσεις της προσυνεδριακής περιόδου και ο πρόσκαιρος συμβιβασμός με το σχέδιο *Διακήρυξης* απηχούν τη θανάσιμη κρίση ενός κινήματος που οδηγήθηκε στο αντίθετό του.

Το 1989 το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα ολοκληρώνει μια πορεία διαδοχικών αρνήσεων, που αρχίζει από το τέλος της δεκαετίας του 1920, και αυτοκαταργείται. *Οι ίδιες οι ηγεσίες του προωθούν την αστική παλινόρθωση και αρνούνται ή τροποποιούν τη θεωρία σε βαθμό που την κάνουν μη αναγνωρίσιμη.*

Αλλά οι αντιθέσεις και η σύγχυση που αποτυπώνονται στα προσυνεδριακά κείμενα δεν μπορούν να κριθούν μόνο από τις περιπέτειες και τις ατυχίες της θεωρίας και της πράξης στον πρώην υπαρκτό σοσιαλισμό. Θα κριθούν και από τις διακηρυγμένες ή αφανείς επιλογές και την ικανότητα της ηγεσίας του ΚΚΕ, η οποία *είχε αποδεχθεί στην πράξη αυτό που προτάθηκε να καταργηθεί ή να τροποποιηθεί στη θεωρία.*

Η νομιμοποίηση του ΚΚΕ συμπίπτει χρονικά με την έκδηλη καθυστέρηση στους ρυθμούς ανάπτυξης του υπαρκτού σοσιαλισμού, την αδυναμία των ηγεσιών του να προωθήσουν την πολιτική δημοκρατία, την ήττα της Πολιτιστικής Επανάστασης που είχε ενθαρρύνει μια αριστερή κριτική της σοβιετικής κοινωνίας και το δόγμα της περιορισμένης κυριαρχίας που οδήγησε στη στρατιωτική εισβολή και την κατάργηση της Τσεχοσλοβακικής ηγεσίας.

Με την *άκριτη αποδοχή* των σοβιετικών επιλογών, η ηγεσία του ΚΚΕ δεν είχε να προσφέρει σαν πολιτική προοπτική παρά μόνο το μοντέλο ανάπτυξης του πρώην υπαρκτού. Κι αυτό σε μια περίοδο όπου ο ελληνικός λαός, έχοντας ακόμα νωπές τις μνήμες από τη στρατιωτική δικτατορία, ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητος στην πολιτική δημοκρατία, τον προβλημάτιζε η οικονομική καθυστέρηση και

είχε πεισθεί για τη σχέση που είχε η περιορισμένη εθνική κυριαρχία με τη δικτατορία που του είχε επιβληθεί.

Σε μια ευνοϊκή για ένα αριστερό κόμμα πολιτική συγκυρία, η ηγεσία του ΚΚΕ δεν είχε να προβάλει μια πειστική πολιτική πρόταση για τη δημοκρατία, την εθνική ανεξαρτησία και την οικονομική ανάπτυξη.

Η άκριτη αποδοχή των σοβιετικών επιλογών δεν ήταν η μόνη αδυναμία του ΚΚΕ. *Η ισχνή θεωρητική παιδεία της κομματικής ηγεσίας και ο κομματικός έλεγχος* δεν μπορούσαν να εμπνεύσουν και να ευνοήσουν καμιά έρευνα για τη νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί. Έκριναν τις κοινωνικές τάξεις και την πολιτική συμπεριφορά τους με κριτήρια του παρελθόντος και όχι με βάση τις ουσιαστικές μεταβολές και διαφοροποιήσεις που είχαν επέλθει στην ταξική δομή και στο εσωτερικό των κοινωνικών τάξεων.

Από το τέλος της δεκαετίας του 1950 *μια ισχυρή κινητικότητα στον αγροτικό και τον αστικό χώρο* ανανεώνει τα μικροαστικά στρώματα, δημιουργεί νέες κατηγορίες μεσαίων επιχειρηματιών, μεταβάλλει τους αγρότες σε καθαρά εμπορευματικούς παραγωγούς, αυξάνει σημαντικά τη μισθωτή εργασία στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα και διαμορφώνει νέες εσωτερικές διαφοροποιήσεις στην εργατική τάξη και τους μισθωτούς.¹

Η υπερανάπτυξη των υπηρεσιών και του εμπορίου, η πλήρης εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής, οι άδηλοι πόροι και τα επιχειρηματικά και μισθωτικά εισοδήματα που προέρχονται από τη διάθεση των αποθεμάτων γης, διαμορφώνουν, παρά την εύθραυστη δομή του παραγωγικού κεφαλαίου, μια αξιόλογη οικονομική ανάπτυξη κι ένα καταναλωτικό μοντέλο, που μεταβάλλει την Ελλάδα σε *ένα είδος αριστοκρατίας της περιφέρειας*.²

Η διάθεση των αποθεμάτων γης και οι άδηλοι πόροι δημιουργούν *πολλαπλές πηγές εισοδημάτων* για τους μισθωτούς, τους αγρότες και τους αυτοαπασχολούμενους και χρηματοδοτούν το καταναλωτικό μοντέλο που επικρατεί.

Οι *πολλαπλές πηγές εισοδημάτων* διαμορφώνουν *πολλαπλές ταξικές θέσεις*³ και η μεγάλη δημογραφική και κοινωνική κινητικότητα δημιουργεί *εναλλαγές ταξικών θέσεων*.⁴ Οι *πολλαπλές ταξικές θέσεις* και οι *εναλλαγές ταξικών θέσεων* διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις μιας έντονης κινητικότητας στην πολιτική συμπεριφορά και οδηγούν σε ισχυρές πολιτικές και μειωμένες κοινωνικές εντάσεις.

Οι *ισχυρές πολιτικές εντάσεις* συνδέονται με τις δυνατότητες πρόσβασης και επιρροής στο κράτος, το οποίο προσφέρει απασχόληση με τη διανομή θέσεων και μπορεί να καθορίσει τους όρους παραγωγής και αναπαραγωγής των μικρών

1. Βλ. για την ταξική δομή και την οικονομική ανάπτυξη του ευρωπαϊκού Νότου στο: Τζέημς Πέτρας, *Ακμή και Παρακμή της Σοσιαλδημοκρατίας στη Νότια Ευρώπη*, Στοχαστής, Αθήνα 1985, σελ. 11 επ. και 73 επ.

2. Αυτή η κοινωνική κινητικότητα έχει αρχίσει να φθίνει και η δυνατότητα χρηματοδότησης του καταναλωτικού μοντέλου τείνει να μειωθεί.

3. Εργαζόμενος μισθωτός και εισοδηματίας από εκμίσθωση ακινήτων. Αγρότης και επιχειρηματίας παροχής τουριστικών υπηρεσιών.

4. Αγρότης — μετανάστης ή εσωτερικός εργάτης — μικρός ή μεσαίος επιχειρηματίας.

και μεσαίων επιχειρηματικών στρωμάτων και των αγροτών.⁵

Οι μειωμένες κοινωνικές εντάσεις οφείλονται στη σχετική οικονομική αντοχή που προσφέρουν οι πολλαπλές πηγές εισοδημάτων, στην ταξική σύγχυση που προκύπτει από τις πολλαπλές ταξικές θέσεις και εναλλαγές ταξικών θέσεων, το γενικό πνεύμα που διαμορφώνει η υπάρχουσα οικονομική δομή και το μοντέλο κατανάλωσης και η σχετική ανοχή του κράτους⁶ απέναντι στα μικρά και μεσαία αστικά επιχειρηματικά στρώματα και τους αγρότες, που αποτελούν «τάξεις-στηρίγματα» για τη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Οι έντονες πολιτικές και οι μειωμένες κοινωνικές εντάσεις μπορούν να συνενώσουν ετερογενείς κοινωνικές δυνάμεις, ιδιαίτερα όταν η οικονομική και κοινωνική τους άνοδος, τους ενισχύει τη θέληση να επαναπροσδιορίσουν τη θέση τους σε σχέση με το κράτος που υπήρχε. Αυτό το κράτος ευνοούσε την κυρίαρχη τάξη, καθήλωνε τις αποδοχές των μισθωτών, είχε περιορισμένη κοινωνική προστασία και ήταν κλειστό στην παροχή απασχόλησης για όσους είχαν σχέση με την Αριστερά.

Η θέληση των μικρομεσαίων, των αγροτών και των μισθωτών να επαναπροσδιορίσουν τη θέση τους σε σχέση με το κράτος, σημαίνει συγχρόνως και τη θέλησή τους να επαναπροσδιορίσουν τη θέση τους με τις άλλες πολιτικές δυνάμεις και κυρίως με την πολιτική δύναμη που είχε στην κατοχή της το κράτος επί δεκαετίες. Οι πολιτικοί και κοινωνικοί όροι για τη γέννηση και ανάπτυξη ενός πολιτικού σχηματισμού λαϊκίστικου χαρακτήρα είχαν διαμορφωθεί.

Το ΠΑΣΟΚ θα στηριχθεί σ' αυτές τις ετερογενείς κοινωνικές δυνάμεις, θα δώσει πολιτική και οργανωτική έκφραση στη θέλησή τους να επαναπροσδιορίσουν, με ευνοϊκότερους όρους, τη θέση τους σε σχέση με το κράτος, θα ιδιοποιηθεί τα συνθήματα της Αριστεράς και θα υποσχεθεί μια ταξικά ακαθόριστη κοινωνική αλλαγή στηριγμένη στην πρωτοβουλία και τη συμμετοχή των εργαζομένων.

Αυτός ο αριστερός λαϊκισμός, που ήταν υποχρεωμένος να κινηθεί στα θεσμικά όρια μιας κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, θα μετεξελιχθεί πριν αρχίσει την κυβερνητική του θητεία, σ' ένα λαϊκισμό που δεν έχει την πρόθεση να θίξει ούτε τη λογική, ούτε τις δομές του κοινωνικού συστήματος. Με την άνοδό του στην κυβέρνηση το ΠΑΣΟΚ θα συνεχίσει τη διαχείριση του οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης που υπήρχε, θα ευνοήσει την άνοδο νέων επιχειρηματιών από τα μεσαία στρώματα, θ' ανοίξει το κράτος σε όσους το στηρίζουν ανεξάρτητα από την πολιτική τους καταγωγή και θα διαμορφώσει μια μετριοπαθή κοινωνική πολιτική συνδυασμένη με την παραδοσιακή πρακτική των προσωπικών παροχών.

Η ηγεσία του ΚΚΕ παγιδευμένη στο σχήμα της θεωρίας των σταδίων, που διαχωρίζει το ιμπεριαλιστικό από το καπιταλιστικό στοιχείο, τείνει να αγνοεί ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός ηγεμονεύεται από το μονοπωλιακό κεφάλαιο, και θεω-

5. Πιστώσεις, επιδοτήσεις, τιμές ασφαλείας, προμήθειες.

6. Όπως φοροαπαλλαγές και ανοχή στη φοροδιαφυγή.

ρεί τους μικρομεσαίους και τους αγρότες σαν εν δυνάμει αντιιμπεριαλιστικά στρώματα, δεν θα μπορέσει να διακρίνει ότι το βασικό στοιχείο που ωθούσε την κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ ήταν ο πολιτικός επαναπροσδιορισμός της θέσης της μέσα στο κοινωνικό σύστημα που υπάρχει, και δεν θα μπορέσει να εκτιμήσει ούτε τον πολιτικό χαρακτήρα του ΠΑΣΟΚ ούτε τη δυναμική και την πολιτική συνοχή που μπορούσαν να επιδείξουν οι ετερογενείς κοινωνικές δυνάμεις που το στηρίζουν. Χωρίς να κάνει καμιά διάκριση ανάμεσα στην κοινωνική βάση και την οργανωτική δομή της σοσιαλδημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ, θα το θεωρήσει σαν ιδιότυπο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, το οποίο με τη βοήθεια του ΚΚΕ θα μπορούσε να πραγματοποιήσει κοινωνικές αλλαγές αντιιμπεριαλιστικού χαρακτήρα.

Η αδυναμία του ΚΚΕ να διακρίνει τις ταξικές και πολιτικές διαφοροποιήσεις που είχαν επέλθει, θα του στερήσουν την ικανότητα να διαμορφώσει μια πειστική αριστερή πολιτική πρόταση, να προωθήσει τις απαραίτητες συμμαχίες και να καθορίσει τα όρια ανοχής και κριτικής του απέναντι στο ΠΑΣΟΚ.

Το ΚΚΕ με την άκριτη αποδοχή των σοβιετικών επιλογών, με λεηλατημένα τα συνθήματά του, αλλεργικό στις έννοιες πρωτοβουλία, συμμετοχή και αυτοδιαχείριση με τις οποίες ο Παπανδρέου φαινόταν να δίνει μια διαφορετική διάσταση στην «κοινωνική αλλαγή», με τη σιωπηρή ή φανερή ανοχή του στις πρακτικές του ΠΑΣΟΚ και την εμμονή του στην αντιπαράθεση δημοκρατικών και αντιδημοκρατικών δυνάμεων, που διαχώριζε τα κόμματα με πολιτικά (δημοκρατικά) και όχι με κοινωνικά κριτήρια, δημιούργησε μια ισχυρή πολιτική και ιδεολογική σύγχυση, που θα καθηλώσει την εκλογική του δύναμη και θα μειώσει την πολιτική του επιρροή στις λαϊκές μάζες.

Οι εκτιμήσεις της ηγεσίας του ΚΚΕ για τη ΝΔ ήταν του ιδίου ποιοτικού επιπέδου. Στηρίχθηκαν περισσότερο στις μνήμες της μετεμφυλιακής περιόδου παρά σε μια τεκμηριωμένη πολιτική και οικονομική ανάλυση.

Η Δεξιά εκπροσωπούσε και είχε ευνοήσει, οικονομικά και κοινωνικά, μια κυρίαρχη τάξη με μειωμένη επιχειρηματική ικανότητα και αντιπαραγωγικές επενδυτικές συνήθειες. Μια τάξη που η διευθυντική αδυναμία της να κατευθύνει το οικονομικό πλεόνασμα προς τη βιομηχανική ανάπτυξη είχε καθορίσει τον τρόπο συμμετοχής της χώρας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Με την προοπτική της ένταξης στην Κοινότητα και επομένως στο πλαίσιο των απαιτήσεων μιας ανοιχτής αγοράς, οι μορφές ενίσχυσης του κράτους προς την κυρίαρχη τάξη έπρεπε να τροποποιηθούν και να συνδυαστούν με την αποδοχή και τη συναίνεση των εργαζομένων, οι οποίοι θα έπρεπε να αναλάβουν το κύριο βάρος της οικονομικής αναδιάρθρωσης που απαιτούσε η ένταξη. Η πολιτική και ιδεολογική κυριαρχία της άρχουσας τάξης και η σχέση της με το κράτος έπρεπε να τροποποιηθούν. Αυτές οι επιλογές οδηγούσαν σ' ένα θεσμικό πλαίσιο που θα αντιστοιχούσε στο κοινοτικό περιβάλλον και σε μια ιδεολογία που δεν θα μπορούσε να στηρίζεται στον πρωτόγονο αντικομμουνισμό του παρελθόντος. Η ΝΔ θα βρει μια νέα ιδεολογία στην ευρωπαϊκή ιδέα και με βάση αυτή τη

«θετική» ιδεολογία θα διαμορφώσει τους όρους μιας ευρύτερης αποδοχής των πολιτικών και οικονομικών της επιλογών.

Παρά τις ιδεολογικές αντιθέσεις ενός τμήματος της εκλογικής της βάσης και τις αντιστάσεις της κυρίαρχης τάξης, που ήταν ανίκανη να διακρίνει το γενικό ταξικό της συμφέρον, η ηγεσία της ΝΔ θα επιβάλει τη νέα ιδεολογία της και θα προωθήσει την υπέρβαση του πρωτόγονου αντικομμουνισμού, ο οποίος, όχι μόνο είχε συμβάλει σημαντικά στην *εκτόπισή* της από την εξουσία στη διάρκεια της δικτατορίας, αλλά και συντηρούσε την *παλιά διχοτομία* σε δημοκρατικές και αντιδημοκρατικές δυνάμεις που ευνοούσε πολιτικά τον κύριο πολιτικό της αντιπαλο.

Η ηγεσία του ΚΚΕ θα παραγνωρίσει τις διαφοροποιήσεις που είχαν επέλθει στο δεξιό πολιτικό χώρο και δεν θα μπορέσει να διαμορφώσει μια νέα πολιτική ικανή να *αντιπαραταχθεί στην ιδεολογική ανανέωση και τον τροποποιημένο αντικομμουνισμό* της ΝΔ, ο οποίος με την άνοδο του νεοσυντηρισμού θα *διευρυνθεί σε «αντικρατισμό»*, που θα θεωρεί σαν ξεπερασμένη και άχρηστη κάθε πολιτική πρόταση η οποία θα ευνοούσε την αναδιάρθρωση και διατήρηση του δημόσιου οικονομικού τομέα και την ενίσχυση των κοινωνικών παροχών του κράτους.

Μετά την πράξη νομοθετικού περιεχομένου του 1985, τις επεμβάσεις στο συνδικαλιστικό κίνημα και τις οικονομικές και πολιτικές μεταβολές που προωθούνται στην Ανατολική Ευρώπη και τη Σοβιετική Ένωση, η ηγεσία του ΚΚΕ θα διαφοροποιήσει την πολιτική της. Θα υποθέσει ότι η καθήλωση της εκλογικής της δύναμης οφείλεται στην κληρονομημένη αντιπαράθεση «δημοκρατικών» και «αντιδημοκρατικών» δυνάμεων και στη διαίρεση της Αριστεράς.

Θα αντιμετωπίσει την πρώτη περίπτωση με καθαρά εκλογικά κριτήρια και θα αφεθεί να παγιδευθεί από τις προτάσεις «εθνικής συμφιλίωσης» της ΝΔ, χωρίς να μπορέσει να διακρίνει ότι η προβολή από το ΠΑΣΟΚ της μετεμφυλιακής διχοτομίας σε δεξιές και αντιδεξιές δημοκρατικές δυνάμεις δεν σκόπευε μόνο να ανακαλέσει στις μνήμες τα φαντάσματα του παρελθόντος, αλλά κυρίως να *ενισχύσει τη θέληση της κοινωνικής βάσης του ΠΑΣΟΚ για τη διατήρηση του ευνοϊκότερου προσδιορισμού της θέσης της σε σχέση με το κράτος, θέση που θα κινδύνευε να ανατραπεί με την επανάκτηση του κράτους από τη Δεξιά.*

Η αντιμετώπιση του προβλήματος της ενότητας της Αριστεράς προϋπέθετε τον επαναπροσδιορισμό ορισμένων ιδεολογικών και πολιτικών θέσεων. Με το *Προοίμιο* φάνηκε ότι στη επικείμενη αριστερή συμμαχία το ΚΚΕ θα πρόσφερε την εκλογική βάση και η ΕΑΡ τις ιδέες, αλλά όπως πάντα, τα φαινόμενα απατούν. Το Προοίμιο θ' αποκαλύψει τις νέες ιδεολογικές κατευθύνσεις και τις καινούριες πολιτικές επιλογές που η ηγεσία του ΚΚΕ θα επιβάλει στα μέλη του κόμματος και στους οπαδούς του με το *πρόσχημα* ότι αποτελούσαν την ιδεολογική και πολιτική σύνθεση που απαιτούσε η συμμαχία δύο διαφορετικών πολιτικών δυνάμεων.

Η μέθη από τη συμφωνία για την ίδρυση του *Συνασπισμού*, ο ενθουσιασμός και οι έπαινοι του δημοκρατικού τύπου και η εικόνα ενός ΠΑΣΟΚ που συνδύαζε την

ανικανότητα με τον πολιτικό και ηθικό εκφυλισμό δημιούργησαν την ψευδαίσθηση μιας *Μεγάλης Αριστεράς* και την αυταπάτη μιας μοναδικής ευκαιρίας.

Οι εκλογές του Ιουνίου 1989 θα δείξουν ότι η *υποτίμηση, ή η άγνοια της δυναμικής και της πολιτικής συνοχής* που μπορούσαν να επιδείξουν οι ετερογενείς κοινωνικές δυνάμεις, που στήριζαν το ΠΑΣΟΚ, και ο *εμπειρισμός μιας καιροσκοπικής πολιτικής* δεν έμειναν ατιμώρητες. Το ΠΑΣΟΚ διατήρησε τον κύριο όγκο των δυνάμεων του, αλλά ο δικομματισμός φάνηκε ότι είχε ηττηθεί.

Με τη λογική ότι μια *Μεγάλη Αριστερά* δεν μπορεί να μην έχει *πρόσβαση στη διακυβέρνηση*, και με τον κίνδυνο μιας *παραγραφής* που θα έκλεινε την *κάθαρση*,⁷ και επομένως την *προσδοκία* αποσύνθεσης του ΠΑΣΟΚ και *συμμετοχής* στην κληρονομιά του, η ΝΔ και η Αριστερά, υπερβαίνοντας τις *εμφυλιακές αναμνήσεις* τους, θα σχηματίσουν το καλοκαίρι του 1989 μια περιορισμένης διάρκειας και εντολής κυβέρνηση. Σ' αυτή την κυβέρνηση το ΠΑΣΟΚ θα συμμετέχει με το πρόγραμμά του, το οποίο οι δυο εταίροι αποφασίζουν να συνεχίσουν.

Η ΝΔ θέλοντας να μεταβάλει τη Βουλή σε *θεατρική ποινική σκηνή* θα υποχρεωθεί να πληρώσει το ΚΚΕ μ' ένα *κίβδηλο νόμισμα*. Θα του αναγνωρίσει ως *εμφύλιο* την *ηττημένη* του επανάσταση, η οποία αν είχε επικρατήσει, θα την καταργούσε το 1989 η ίδια ηγεσία του ΚΚΕ ακολουθώντας τις τύχες του *υπαρκτού*.

Στην Αριστερά θα παραμείνει η *ελπίδα συμμετοχής* στην κληρονομιά του ΠΑΣΟΚ, η *τρίμηνη αναστολή* των *ανατιμήσεων*, τις οποίες ούτε η ΝΔ ήθελε για *εκλογικούς λόγους*, κάποιοι *νόμοι* που *εκλογίκευαν* με τη *θέληση όλων* *ορισμένους θεσμούς* και η *έκδηλη υπερηφάνεια* των *εντύπων* του ΚΚΕ για τους *σύντροφους υπουργούς*.

Με τις εκλογές του Νοεμβρίου (1989) το *περιορισμένο ποσοστό* της Αριστεράς θα μειωθεί δύο ακόμα μονάδες, αφού οι *λαϊκές μάζες* των *μεγάλων πόλεων* θα θεωρήσουν το *πολιτικό αμάρτημα* της Αριστεράς *πιο επιλήψιμο* από τα *ποινικά αδικήματα* του Παπανδρέου και των *στελεχών* του.

Η *συναίνεση* των κομμάτων και η *κοινή αποδοχή* ενός *γενικού σχεδίου* *οικονομικής πολιτικής* θα φανερωθούν στην *Οικουμενική Κυβέρνηση*.

Οι *διφορούμενες ή αποκλίνουσες προτάσεις* των ηγεσιών των κομμάτων θα *περιορισθούν κυρίως στα άμεσα προβλήματα*, τα οποία με την *προοπτική* των *εκλογών* του Απριλίου *αποκτούν ιδιαίτερο πολιτικό βάρος*. Αλλά οι *ηγεσίες* των κομμάτων που *στηρίζουν την Οικουμενική* φαίνεται ότι *συμπίπτουν στους στρατηγικούς στόχους και τα κριτήρια της σταθεροποίησης και του εκσυγχρονισμού* της οικονομίας, που *πρέπει να πραγματοποιηθούν μέσα στα θεσμικά και οικονομικά πλαίσια της αγοράς*.⁸

7. Ο κίνδυνος *παραγραφής* θα μπορούσε να *αποφευχθεί* με το *σχηματισμό* μιας *μη κομματικής* κυβέρνησης την οποία *κανένα κόμμα* δε θα μπορούσε να *μη* να *αποδεχθεί*.

8. Το πνεύμα της *γενικής συναίνεσης* που υπήρχε στην *Οικουμενική κυβέρνηση* το *αποκαλύπτει* ο Ζολώτας σε *συνέντευξη* του στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο* της 26-7-1990. «*Οφείλω να ομολογήσω ότι υπήρξε μια προσπάθεια για συναίνεση, συμφωνία δηλαδή σε πολλά θέματα. Αλλά δεν ήταν τόσο επί των τρεχόντων οικονομικών, αλλά γενικότερη για άλλα θέματα*».

Οι ηγεσίες της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ δεν έχουν, παρά τις επί μέρους διαφοροποιήσεις τους, κανένα πρόβλημα να αποδεχθούν αυτό το είδος σταθεροποίησης και ανάπτυξης αφού εκφράζει με μεγαλύτερη ή μικρότερη ακρίβεια τον κοινωνικό και πολιτικό τους προσανατολισμό. Η ηγεσία της Αριστεράς έπρεπε να έχει πρόβλημα, αφού η σταθεροποίηση και η αναδιάρθρωση της οικονομίας επιχειρείται σε πλαίσια που επιρρίπτουν το κόστος πραγματοποίησής τους σε βάρος των εργαζομένων και με όρους που ενισχύουν την καπιταλιστική δομή της κοινωνίας. Όμως η ηγεσία του ΚΚΕ έχοντας αποδεχθεί τις οικονομικές επιλογές της σοβιετικής ηγεσίας που προωθούν την οικονομία της αγοράς, την ιδιωτικοποίηση του δημόσιου τομέα και την πρωτοβουλία των ιδιωτικών επιχειρήσεων, δεν μπορεί να αντιπαραθέσει καμιά πολιτική πρόταση που να θίγει το νεοφιλελεύθερο σχέδιο σταθεροποίησης και αναδιάρθρωσης, το οποίο αντιγράφει και μεταφέρει μηχανιστικά στον ελληνικό χώρο η ΝΔ. Δεν μπορεί να προβάλει ούτε το επιχείρημα ότι η προσπάθεια να αναδιαρθρωθεί η οικονομία από τον ιδιωτικό τομέα είναι μάλλον χιμαιρική αφού οι διευθυντικές ικανότητες της κυρίαρχης τάξης να κατευθύνουν το οικονομικό πλεόνασμα στην παραγωγική ανάπτυξη είναι μηδαμινές.

Η ηγεσία της Αριστεράς δεν είχε τη δυνατότητα να συνθέσει ούτε ένα σχέδιο ανάλογο με αυτό του ιταλικού ΚΚ, το οποίο στη δεκαετία του 1970 θεωρούσε την επιβολή της λιτότητας σαν ευκαιρία για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και σαν αντιστάθμισμα για την πραγματοποίηση δομικών αλλαγών.

Το σχέδιο αναδιάρθρωσης που είχε επιλεγεί απαιτούσε τη σταθεροποίηση της οικονομίας με την ενίσχυση των όρων λειτουργίας του ιδιωτικού τομέα. Αυτές οι προϋποθέσεις επέβαλαν την ανατίμηση των υπηρεσιών των δημοσίων επιχειρήσεων, την ιδιωτικοποίηση μεγάλου μέρους του δημόσιου τομέα, τον περιορισμό των κοινωνικών παροχών του κράτους, τον επαναπροσδιορισμό των εργασιακών σχέσεων και του χρόνου εργασίας, την τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου του συνδικαλιστικού κινήματος και το επίπεδο των μισθών. Επομένως το πρόβλημα της Οικουμενικής ήταν να καμφθούν ή να περιοριστούν μέσα σε επιτρεπτά όρια οι κοινωνικές αντιστάσεις και διεκδικητικές κινητοποιήσεις που θα προκαλούσαν τα μέτρα σταθεροποίησης και αναδιάρθρωσης. Ο κίνδυνος μιας επικείμενης οικονομικής καταστροφής προκρίθηκε σαν η καλύτερη μέθοδος. Όποια διεκδίκηση δεν θα μπορούσε να αποθαρρυνθεί με τον κίνδυνο της καταστροφής, θα αναλάμβαναν να την αποδυναμώσουν οι «υπεύθυνες» παρεμβάσεις των πολιτικών κομμάτων,⁹ η αυνπαρξία μιας διαφορετικής πρότασης οικονομικής πολιτικής και οι ελεγχόμενες από τους εταίρους της Οικουμενικής συνδικαλιστικές ηγεσίες, οι οποίες με τις κομματικές επεμβάσεις τους, την κατάργηση της αυτονομίας του χώρου και την ασθενή στήριξη των διεκδικητικών κινητοποιήσεων είχαν φθείρει το συνδικαλιστικό κίνημα και είχαν μειώσει αισθητά την αγωνιστική του διάθεση.¹⁰

9. Βλ. τη στάση της ηγεσίας του ΚΚΕ στην απεργία των καθηγητών και την επιστράτευση των απεργών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

10. Η κυρίαρχη τάξη δεν είναι σε θέση να επιβάλει στους εργαζόμενους θυσίες χωρίς τη συναίνεση

Η κυβέρνηση του καλοκαιριού του 1989 θα αναβαθμίσει πολιτικά και ηθικά τη ΝΔ σε μια περίοδο που λίγο απείχε από το όριο της αυτοδυναμίας, και θα επιφέρει σύγχυση ως προς τις πηγές της πολιτικής διαφθοράς, τις οποίες η Αριστερά θα μεταθέσει από τη σχέση κατόχων κεφαλαίου και κράτους στην ηθική ενδοτικότητα των ατόμων.¹¹ Αυτή η μετάθεση είχε ήδη βρει την ηθικοπολιτική της έκφραση στη ρητορική του «ύφους και του ήθους» της εξουσίας.

Η Οικουμενική θα διαμορφώσει ένα γενικό πολιτικό πνεύμα συναίνεσης ως προς τα κριτήρια και τις απαιτήσεις της σταθεροποίησης και της οικονομικής αναδιάρθρωσης. Αυτό το συναινετικό πνεύμα προδιαθέτει πολιτικά και ψυχολογικά το λαό για τη λιτότητα, τους περιορισμούς και τις τροποποιήσεις που πρόκειται να επιβληθούν και προδιαγράφει τους όρους της θετικής στάσης που απαιτούν από τους εργαζόμενους και τα όρια που δεν πρέπει να υπερβούν.

Με την Οικουμενική η Αριστερά μεταβάλλεται σε μια μετριοπαθή και «υπεύθυνη» πολιτική δύναμη που αποβάλλει όχι μόνο την επαναστατική της παράδοση αλλά και τη δύναμη διαμαρτυρίας της. Η ηγεσία του ΚΚΕ μη έχοντας την ικανότητα ν' αντίληφθει τη φθίνουσα πορεία του υπαρκτού και να εκτιμήσει τις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές διαφοροποιήσεις του καπιταλισμού, θα ηγεμονευθεί μέχρι το 1986 από την πολιτική της «κοινωνικής αλλαγής» του ΠΑΣΟΚ, για να μεταπέσει από το 1989 στην ηγεμονία της πολιτικής του εκσυγχρονισμού και της αναδιάρθρωσης της ΝΔ. Η μετάθεση από την πρώτη στη δεύτερη ηγεμόνευση δεν θα δημιουργήσει ιδιαίτερα προβλήματα, αφού το ΠΑΣΟΚ με την άνοδό του στην κυβέρνηση είχε ακολουθήσει με σχετική καθυστέρηση τις επιλογές των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων, τα οποία διεκδίκησαν και ανέλαβαν να διαχειριστούν την καπιταλιστική αναδιάρθρωση με νεοφιλελεύθερες μεθόδους.

Η ηγεμόνευση της αριστεράς δεν θα περιοριστεί μόνο στην οικονομία και την πολιτική. Θα επεκταθεί στη θεωρία και την ιδεολογία. Οι πολιτικοί θεσμοί της αστικής κοινωνίας αυτονομούνται από την ιστορία και θεωρούνται ως διαχρονικές οικουμενικές αξίες. Η τεχνολογική ανάπτυξη, η παιδεία και η Δικαιοσύνη τείνουν να θεωρούνται ως ουδέτερα πολιτικά θέματα, ως υπερταξικά «εθνικά» μεγέθη. Ο λαϊκισμός, από αναλυτική κατηγορία που καθορίζει ορισμένες μορφές λαϊκών κινημάτων και ταξικών συμμαχιών εμφανίζεται ως δημαγωγία, ανευθυνότητα και συντεχνιακή επιδίωξη συμφερόντων. Αυτή η πολεμική που δυσφημεί κάθε υπέρβαση της θετικής στάσης που απαιτούν από τους εργαζόμενους και δεν κρύβει την περιφρόνησή της για τις πληθειακές μάζες, συντηρεί και ενισχύει

των αριστερών πολιτικών κομμάτων. «Οι παλιές κυρίαρχες τάξεις, γράφει ο Enrico Berlinguer, (Austerità, occasione per trasformare l' Italia) δεν είναι πια σε θέση να επιβάλουν θυσίες στην εργατική τάξη. Τις θυσίες πρέπει σήμερα να μας παρακαλέσουν να τις κάνουμε και μας παρακαλούν να τις κάνουμε». Αναφέρεται από τον E. Mandel, Critique de l' eurocommunisme, Maspero, Paris, 1978, σελ. 263.

11. Η Αριστερά φάνηκε να αγνοεί ότι η διαφθορά των πολιτικών ηγεσιών που χρηματίζονται για να ευνοήσουν τα συμφέροντα του κεφαλαίου είναι μια ξεπερασμένη μέθοδος διαφθοράς. Στη σύγχρονη αστική κοινωνία «η προνομιακή επιρροή των κατόχων κεφαλαίου στον κρατικό μηχανισμό είναι διασφαλισμένη με τέτοιο τρόπο» που κάνει αυτές τις μεθόδους διαφθοράς επικίνδυνες και απρόσφορες. Βλ. τη θέση του Γ. Χάμπερμας σχετικά με το σκάνδαλο Flick στη Δυτική Γερμανία στο: Γιούργκεν Χάμπερμας, Αυτονομία και Αλληλεγγύη, Ύψιλον, Αθήνα 1987, σελ. 139.

τους όρους που κάνουν αυτές τις μάξες ευάλωτες στη δημαγωγία και στις πρακτικές του *Αυριανισμού*.

Η πτώση του υπαρκτού και οι επιλογές των ηγεσιών του θα αποδεσμεύσουν τα περισσότερα στελέχη του ΚΚΕ από τις αναστολές που τους επέβαλε η παραδοσιακή τους κομματική θητεία. *Θα αφεθούν στην ευφορία των θεσμών και των νόμων της οικονομίας της αγοράς, και ορισμένοι θα θεωρήσουν ως πρότυπο μια ατομική πάλη δαρβινικού χαρακτήρα, που ίσως δεν θ' αποτολμούσε ούτε ο πιο γνήσιος οπαδός του νεοφιλελευθερισμού.*¹²

Η συμμετοχή στην κυβέρνηση του καλοκαιριού του '89, οι έπαινοι του Τύπου και των χθεσινών εχθρών, η συνεχής προβολή στο δημόσιο προσκήνιο, η τυραννία της μοσχοβίτικης μόδας και ο φόβος της πολιτικής ανεργίας τους διαμορφώνει την πεποίθηση πως αν απαλλαγούν από την «επαναστατική» τους φήμη θα μπορούν να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της χώρας.

Είναι αλήθεια ότι οι πολιτικές περιστάσεις τους έδωσαν μια πολιτική επιφάνεια που δεν αντιστοιχούσε στις πραγματικές τους δυνάμεις, αλλά ο *πολιτικός μεταπρατισμός* είναι κι αυτός στοιχείο της αγοράς, είναι η πρακτική του εύκολου κέρδους μεταφερμένη στο πολιτικό επίπεδο.

Αυτή η πολιτική δεν μπορούσε να απευθύνεται στις μάξες. Αλλά η εποχή που ο Μ. Τορέζ έλεγε «δεν έχουμε υπουργούς, αλλά κατέχουμε το υπουργείο των μαζών» είναι χαμένη στο παρελθόν. Αντίθετα η θέση του Α. Οκέτο, «στόχος μας δεν είναι το σοσιαλιστικό σύστημα με δημοκρατικά μέσα, αλλά η δημοκρατία με σοσιαλιστικό ιδεώδες» απηχούσε τις διαθέσεις και τις επιλογές τους. Η δημοκρατία, δηλαδή η αστική δημοκρατία είναι παρούσα και το σοσιαλιστικό ιδεώδες είναι πάντα μέσα στα όρια των δυνατοτήτων της κοινοβουλευτικής ρητορικής. Είναι υπόθεση στίλ και ενός ακαθόριστου προοδευτικού λόγου που δίνει νόημα σ' ό,τι δεν έχει και κάνει χωρίς νόημα ό,τι έχει.

Το *Προσχέδιο* θέσεων «εισέρχεται στην ύπαρξη όταν όλοι οι όροι του είναι παρόντες». ¹³ Εύλογη ήταν επομένως η πικρία των εμπνευστών των θέσεων που αμφισβητήθηκαν όταν ο «Λούθηρος» αρνήθηκε στη θεωρία τις μεταρρυθμίσεις που είχε ήδη εκφράσει στην πράξη. Ήταν μια αφύσικη ιδεολογική αντίσταση στις πολιτικές επιλογές του κόμματος. Ήταν ένα είδος ύβρεως στις ικανότητες συμβιβασμού που είχαν επιδείξει και στις προσπάθειες που κατέβαλαν όλοι τους για να στερήσουν το δικαίωμα διαφωνίας στα μέλη και τα στελέχη του κόμματος και της νεολαίας τα οποία δεν είχαν αποδεχθεί τις ευκαιριακές κομματικές επιλογές και τη συναινετική πολιτική τους.

Όμως οι εμπνευστές του *Προσχέδιου* έκαναν το λάθος να μην υπολογίσουν «το ανατρεπτικό περιεχόμενο της μνήμης», (η φράση ανήκει στον Η. Marcuse), και τη σχετική αυτονομία του ιδεολογικού στοιχείου. Δεν υπολόγισαν ότι ένα μεγάλο μέρος των στελεχών και των μελών του κόμματος, παρά την ενεργό συμμετο-

12. Ο Μίμης Ανδρουλάκης υποστηρίζει ότι «ο καθένας πρέπει να βγει στην αγορά και θα κερδίσει και θα επιβιώσει αυτός που αντέχει». Τα Νέα, 11-13 Δεκεμβρίου 1989.

13. G.W.F. Hegel, Science of Logic, Macmillan, New York, II σελ. 105.

χή τους στις πράξεις συμβιβασμού, τις οποίες το Προσχέδιο ήθελε να θεωρητικοποιήσει, δεν θα μπορούσαν να υπερβούν και τυπικά την κατάργηση ορισμένων όρων, που στη συνειδησή τους είχαν πάρει τη μορφή εικονίσματος, ή ακόμα ότι δεν θα μπορούσαν να υπερβούν την ανάμνηση μιας εποχής που στα χέρια τους έλαμπαν άρματα.

Με τη διαμάχη των δύο τάσεων, που ονομάζουμε συμβατικά «παραδοσιακή» και «ανανεωτική», το ΚΚΕ μπαίνει στο φαύλο κύκλο της αντιπαράθεσης του *φетиχισμού των όρων* με τη *δαιμονολογία των λέξεων*. Σ' αυτό το επίπεδο και οι δύο τάσεις παραμορφώνουν το μαρξισμό σε τέτοιο βαθμό που είναι σαν να του απευθύνουν την προτροπή των πνευμάτων στο Ριχάρδο τον Τρίτο. «Απελλίσου και πέθανε».¹⁴

Ας έρθουμε όμως στο βασικό σημείο της αντιπαράθεσης των δύο τάσεων, που αφορά το πρόβλημα της θεωρίας.

2. Η κρίση της θεωρίας

Οι «ανανεωτές» με το επιχείρημα ότι ο *μαρξισμός - λενινισμός* αποτελούσε την ιδεολογική νομιμοποιητική βάση της γραφειοκρατίας, διαγράφουν τη θεωρία και την αντικαθιστούν με τις «ιδέες» των κλασικών.

Αντί να ερευνήσουν τους ιστορικούς όρους που οδήγησαν στην ακινητοποίηση της θεωρίας, προσπαθούν να υπερβούν τις πραγματικές αντιθέσεις κάνοντας υπεύθυνη τη θεωρία. Ενοχοποιούν τη θεωρία για τις πολιτικές επιλογές της γραφειοκρατίας που είχαν σαν θύμα τους και τη θεωρία.¹⁵

Στη *δαιμονολογία των ύποπτων και ένοχων λέξεων* με την οποία οι «ανανεωτές» προσπαθούν να εξορκίσουν το παρελθόν τους, οι «παραδοσιακοί» θα αντιτάξουν ένα *φетиχισμό των πολιτικών όρων*, υποθέτοντας ότι αν τους δώσουν τη μορφή εικονίσματος θα τους προστατεύσουν από την ιστορία και θα προστατευθούν και οι ίδιοι.

Το Π.Γ. του κόμματος, αφού εκφράσει την αντίθεσή του στις τροποποιήσεις και το πνεύμα του *Προσχεδίου*, θα προτείνει να προχωρήσουν στις «αναγκαίες» για την κατάσταση θεωρητικές αλλαγές, υπό τον όρο ότι αυτές δεν θα οδηγήσουν στη σοσιαλδημοκρατικοποίηση του κόμματος. Το πρόβλημά τους δεν είναι να επανεκτιμήσουν τις δυνατότητες και τη δυναμική της θεωρίας με μια κριτική ανάλυση της αναδιάρθρωσης του καπιταλισμού στη Δύση και της παλινόρθωσής του στην Ανατολή, αλλά να πραγματοποιήσουν αλλαγές με τρόπο που να μην παραβιαστεί η *ψευδής εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους*.

Θέτουν λοιπόν όρια στις αλλαγές της θεωρίας για να διασφαλισθούν από τους κινδύνους των σοσιαλδημοκρατικών παρεκκλίσεων, όπως ο Hume έθετε όρια στο Λόγο για να διασφαλίσει τον άνθρωπο από ανώφελες διανοητικές περιπέτειες.

14. W. Shakespeare, King Richard the Third, V, III.

15. Αυτές τις επιλογές τις είχαν αποδεχθεί και στηρίζει και οι ίδιοι ως μέλη της ηγεσίας του ΚΚΕ.

Η κρίση που οδήγησε στην πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού και η κρίση της ενότητας του κομμουνιστικού κινήματος που είχε προηγηθεί δεν μπορούσαν ν' αφήσουν άθικτη τη θεωρία.

Η κρίση της θεωρίας είναι φανερή, αν και προϋπήρχε, από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 και έχει διπλό χαρακτήρα. Είναι *πραγματική* στο μέτρο που η θεωρία ακινητοποιήθηκε και μετατράπηκε σε απολογητική ιδεολογία του υπαρκτού και της πολιτικής των δυτικών ΚΚ, και είναι *φαινομενική* στο μέτρο που οι αρχές, οι θέσεις και οι προτάσεις της κρίνονται από τον τρόπο που τις εφάρμοσαν οι κομματικές ηγεσίες, οι οποίες ήταν έτοιμες να τις αρνηθούν και τυπικά.

Αυτή την *ενότητα πραγματικής και φαινομενικής κρίσης* της θεωρίας αποκρύπτουν και οι δύο τάσεις, αφού καμιά τους δεν φαίνεται να έχει τη δυνατότητα ή τη θέληση να κάνει μια ουσιαστική κριτική εκτίμηση της παλινорρωτικής διαδικασίας, των περιόδων ανάπτυξης της και της απουσίας αριστερής πρότασης από τα πρώην ΚΚ της Ανατολικής Ευρώπης και το ΚΚ της Σοβιετικής Ένωσης. Αντίθετα, οι θέσεις και των δύο τάσεων απηχούν την αμφισημία των δηλώσεων της σοβιετικής ηγεσίας, τις αντιθέσεις της και τις αντιφάσεις των κοινωνιών του πρώην υπαρκτού.¹⁶

Ο Η. Marcuse ισχυρίζεται ότι «η αντίφαση θεωρίας και πράξης δεν κάνει από μόνη της τη θεωρία λανθασμένη».¹⁷ Αλλά αυτός ο ισχυρισμός, αν και περιέχει ένα πυρήνα αλήθειας, μοιάζει μάλλον με την απάντηση που δίνει στις δοκιμασίες της ιστορίας μια θέση που δεν στηρίζεται στα γεγονότα.¹⁸

Η ικανότητα του καπιταλισμού να αναπτύσσει νέες παραγωγικές δυνάμεις, να δικαιώνει πολιτικά και ηθικά την ύπαρξή του και να αφομοιώνει ιδεολογικά την εργατική τάξη, και η παλινόρθωση των αστικών σχέσεων στα καθεστώτα που είχαν εμπευσθεί από το μαρξισμό *φαίνεται* να φέρνουν σε αντίφαση ορισμένες θεωρητικές θέσεις του μαρξισμού με την πραγματική εξέλιξη.¹⁹

Το να υποθέσουμε ότι οι μαρξιστικές θέσεις παραμένουν ορθές ως κριτική

16. Αντιθέσεις ως προς τον τρόπο, τις μορφές και το χρόνο μετάβασης στην οικονομία της αγοράς και στις αστικές σχέσεις ιδιοκτησίας.

17. Herbert Marcuse, *One Dimensional Man*, Sphere Books, G. Britain 1968, σελ. 152.

18. Η *αντίφαση θεωρίας και πράξης* θα εμφανισθεί στη νεότερη εποχή με τη διάσταση ανάμεσα στις διακηρύξεις και τις πρακτικές της αστικής τάξης. Η αντίφαση θα αποτυπωθεί τόσο στην ανάλυση της γνώσης και τη θεωρητική φιλοσοφία του Kant, όσο και στη θεωρία του Hegel, ο οποίος αφού ανάπτυξε το θέμα της, τη συμφίλιωσε τελικά με το απόλυτο πνεύμα. Βλ. Μαξ Χορκχάιμερ, *Φιλοσοφία και Κοινωνική Κριτική*, Ύψιλον, Αθήνα 1984, σελ. 24 επ. Στην τέχνη η αντίφαση θα εκφρασθεί με το ρομαντικό κίνημα. Βλ. Λεωτέρης Φιλιππάτος, πρόλογος στον *Μάρτιν Ήντεν* του Jack London, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1982.

19. *Φαίνεται* με την έννοια ότι: πρώτον, η ικανότητα του καπιταλισμού δεν είναι άσχετη από την ταξική πάλη της εργατικής τάξης που τον υποχρέωνε σε παραχωρήσεις και τον ωθούσε να αναπληρώνει τη μείωση της υπεραξίας με την τεχνολογική ανανέωση των μέσων παραγωγής, και δεύτερο, το μέγεθος της ρώσικης καθυστέρησης και η μη επέκταση της επανάστασης στην Ευρώπη φαίνεται να δικαιώνει την κρίση της Ρ. Λούξεμπουργκ, (*Η Ρώσικη Επανάσταση*, Αθήνα 1978, σελ. 89 επ.) «Στη Ρωσία το πρόβλημα μπορούσε μόνο να τεθεί, δεν μπορούσε όμως να λυθεί».

άρνηση του καπιταλισμού και μη αποτελεσματικές ως πολιτική πρόταση και δράση, είναι σαν να θέτουμε το μαρξισμό εκτός της ιστορίας, δηλαδή εκτός της θεωρίας του, αφού μαρξιστική κριτική και μαρξιστική πράξη είναι μία και η αυτή κίνηση.²⁰

Μια τέτοια υπόθεση που θα παραγνώριζε την επαλήθευση της θεωρίας στην πράξη, θα μας οδηγούσε είτε στον Καντ που θεωρεί ότι πίσω από το χάσμα πραγματικότητας και θεωρίας κρύβεται «η γενική υποκειμενικότητα»,²¹ είτε στην «πανουργία του πνεύματος» του Hegel, που υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι πεθαίνουν χωρίς να πετύχουν τους σκοπούς τους, αλλά η ιδέα παραμένει άθικτη και θριαμβεύει, αφού οι ήττες των ανθρώπων είναι ακριβώς το μέσο με το οποίο προχωράει η αλήθεια και η ελευθερία.²²

Η μαρξιστική θεωρία, αντίθετα με τον εγγελιανό Λόγο, οφείλει να στέκεται κριτικά απέναντι στον εαυτό της.

Ο μαρξισμός δεν είναι μια θετικιστική θεωρία που καταγράφει τα κοινωνικά φαινόμενα. Είναι μια θεωρία που αφορά τους νόμους κίνησης της σύγχρονης κοινωνίας και τις δυνατότητες μετασχηματισμού της. Κι αυτό σημαίνει ότι αποκτάει νόημα με την αναφορά της στην παρούσα συγκεκριμένη κατάσταση.

Η ουσιαστική αναφορά στην παρούσα κατάσταση δεν αφορά μόνο την αντιστοιχία ορισμένων μεμονωμένων θέσεων της θεωρίας με τη συγκεκριμένη περίοδο. Αφορά κυρίως τη διαρκή ανάπτυξη της θεωρητικής κριτικής ανάλυσης πάνω στο σύνολο των αντιθέσεων της κοινωνίας και των πρακτικών του εργατικού κινήματος.

Όπως ο Hegel, που θεωρώντας την έννοια ως ένα σύνολο αντιθέσεων, δηλώνει ότι «είναι αδύνατο και παράλογο να κλείνουμε την αλήθεια σε σχήματα» το ίδιο και ο Μαρξ αποκρούει κάθε ορισμό που ακινητοποιεί την αλήθεια σ' ένα ορισμένο σύνολο προτάσεων.²³

Με καταγραμμένες ήδη τις αντιφάσεις η θεωρία πρέπει να επανεκτεθεί και να αναπτυχθεί ως ενιαίο σύνολο, όπως άλλωστε είχε επανεκτεθεί και αναπτυχθεί στην πρώτη μεγάλη κρίση που προήλθε από τις επιλογές της 2ης Διεθνούς.

Η θεωρία αποτελεί μια ενιαία ολότητα που αποκτάει νόημα με την αναφορά της στην παρούσα κατάσταση. Η διάτμηση της θεωρίας με την αλλαγή ορισμένων θέσεων χωρίς οι θέσεις αυτές να προκύπτουν από μια νέα συνολική εκτίμηση της σύγχρονης κοινωνίας, αποτελεί μια ιδιότυπη δογματική θέση στην Εισήγηση του Π.Γ., αφού οι «αναγκαίες» αλλαγές τις οποίες ούτε ονομάζει, ούτε αναφέρει τους λόγους για τους οποίους πρέπει να πραγματοποιηθούν, θα ενταχθούν αναπόφευκτα στον κορμό της προηγούμενης θεώρησης και θα δημιουργήσουν αντιφάσεις στο εσωτερικό της θεωρίας.

Μια νέα κριτική εκτίμηση που θα αφορά την παρούσα ανάπτυξη του καπιταλισμού, τις τροποποιήσεις που επέφερε στην αστική κοινωνία η οικονομική και

20. Μωρίς Μερλώ-Ποντύ, *Οι Περίπετες της Διαλεκτικής*, Ύψιλον, Αθήνα 1984, σελ. 235.

21. Μαξ Χορκχάιμερ, *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*, ό.π. σελ. 24-25.

22. Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση. Ο Χέγκελ και η γέννηση της κοινωνικής θεωρίας*, Ύψιλον, Αθήνα 1985, σελ. 227 επ.

23. Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση...* ό.π. σελ. 161 επ.

πολιτική πάλη του εργατικού κινήματος, τις ταξικές αντιθέσεις που αναπτύχθηκαν στις κοινωνίες του πρώην υπαρκτού, και το ιδεολογικό και πολιτικό σχήμα που διαμορφώθηκε από τις ηγεσίες του κομμουνιστικού κινήματος, δεν σημαίνει ότι αμφισβητεί τα αποφασιστικά στοιχεία της θεωρίας, αν οι δομές και οι διαδικασίες του ιστορικά μεταβαλλόμενου αντικειμένου της παραμένουν ουσιαστικά ίδιες.²⁴

Παρά τα κενά και την ανεπαρκή ανάπτυξη ορισμένων θεμάτων, που η ακινητοποίηση της θεωρίας δεν άφησε να συμπληρωθούν και να αναπτυχθούν, η μαρξιστική θεώρηση του καπιταλισμού αντιστοιχεί με την πραγματική του πορεία. Η διατήρηση της ίδιας θεμελιώδους ταξικής δομής και κυριαρχίας, ο διευρυνόμενος διαχωρισμός των πραγματικών παραγωγών από τα μέσα παραγωγής, το κέρδος που προέρχεται από τις ίδιες πηγές και μεθόδους, η διεθνής επέκταση και κυριαρχία του, η σχέση της τεχνολογικής ανάπτυξης με την πτωτική τάση του προσοτού του κέρδους, η εργασία που γίνεται θύμα μιας δύναμης που η ίδια δημιουργεί, η κυριαρχία των αντικειμένων πάνω στις ανθρώπινες σχέσεις, οι εκτεταμένες ζώνες της φτώχειας και του θανάτου στον πολιτικά και οικονομικά κυριαρχημένο νότο και η διεύρυνση των ανισοτήτων στον αναπτυσσόμενο καπιταλιστικό βορρά,²⁵ δείχνουν ότι τα αποφασιστικά στοιχεία πάνω στα οποία στηρίχθηκε η θεωρία παραμένουν ουσιαστικά άθικτα και ότι οι προϋποθέσεις για τη μετάβαση σε μια νέα μορφή κοινωνικών σχέσεων δεν έχουν μεταβληθεί.

3. Η μετατροπή της θεωρίας σε ιδέες

Η πρόθεση να διαγραφούν ορισμένοι πολιτικοί όροι και να διαφοροποιηθεί ή να ακυρωθεί το περιεχόμενό τους, αντιστοιχεί στις προθέσεις και τις μεθόδους της σοβιετικής ηγεσίας, η οποία αρχίζοντας το 1985 με τη διακήρυξη ενός δημοκρατικού σοσιαλισμού, θα οδηγηθεί το 1990 σ' ένα σχέδιο που παλινορθώνει τις αστικές σχέσεις.

Η αντιστοιχία αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής στην ομολογία πίστης των «αναγεωτών» προς την οικονομία της αγοράς. Αλλά το πρόβλημα δεν είναι η ύπαρξη της αγοράς. Στη μεταβατική περίοδο συνυπάρχουν το σχέδιο και η αγορά, η συλλογική και η ατομική ιδιοκτησία. Από τη φύση της η μεταβατική περίοδος είναι μια διαδικασία μετασχηματισμού των αστικών σχέσεων με τη συμμετοχή και τη συγκατάθεση των εργαζομένων. Το πρόβλημα είναι αν ο ηγεμονικός ρόλος θα ανήκει στη συλλογική ή την ατομική ιδιοκτησία, στο συνειδητό σχέδιο των

24. Μαξ Χορκχάμερ, *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*, ό.π., σελ. 53, 57. Η εμφάνιση των μονοπωλιακών επιχειρήσεων δεν μετέβαλε τα αποφασιστικά χαρακτηριστικά του καπιταλισμού. Η θεωρία όμως αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκε πάνω στα δεδομένα της μονοπωλιακής του ανάπτυξης.

25. Βλ. σχετικά με την ανάπτυξη των ανισοτήτων στη Γαλλία κατά τη δεκαετία του 1980 και την αναμενόμενη διεύρυνσή τους στη δεκαετία του 1990, Club Vauban, *Les inégalités des années 90*, Le Monde - Edition, Paris 1990. Και σχετικά με τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας των δύο τρίτων στη Μεγάλη Βρετανία, B. Cassen, *Sortie de scène pour le thatchérisme*, Le Monde Diplomatique, Décembre 1990.

παραγωγών ή στις δυνάμεις της αγοράς. Αν ο κοινωνικοποιημένος ή ο ιδιωτικός τομέας θα καθορίζει το μοντέλο της οικονομικής ανάπτυξης, *αν η εργασία ή το κεφάλαιο θα είναι η διευθύνουσα δύναμη της κοινωνίας.*

Οι «ανανεωτές» με αφετηρία τη χρήση που επιφύλαξαν οι κομματικές ηγεσίες στη μαρξιστική θεωρία φαίνεται να κάνουν πρόβλημά τους τις λέξεις και καταργούν τον πολιτικό όρο «μαρξισμός - λενινισμός». Δεν κάνουν όμως το ίδιο και με τη λέξη «σοσιαλισμός» που αποτελούσε τη δηλωμένη ταυτότητα των καθεστώτων του πρώην υπαρκτού. Υποθέτουν ότι η διατήρηση αυτής της λέξης νομιμοποιεί την πολιτική τους ύπαρξη μέσα στο εργατικό κίνημα.

Δεν υπάρχει πολιτική λέξη που να μην έχει ευτελισθεί από την ελαφρότητα της εκλογικής διαφήμισης, ή να μην έχει δυσφημισθεί από τις ιστορικές περιπέτειες στις οποίες την οδήγησαν η απολογητική ή νομιμοποιητική χρήση της από τις κυρίαρχες τάξεις. Υπάρχει όμως μια δύναμη στις λέξεις που σαν πολιτικές ή ιδεολογικές κατηγορίες μπορούν ν' αποτελέσουν το στόχο και το σκοπό μιας πολιτικής μάχης. Το πρόβλημα είναι σε ποιο επίπεδο και με ποια ποιότητα επιχειρημάτων δίνεται αυτή η μάχη.

Οι «ανανεωτές» θέλουν ν' αντικατασταθεί ο πολιτικός όρος *μαρξισμός - λενινισμός* που υποδηλώνει ένα σύνολο θεωρητικών γνώσεων, *με τις ιδέες των κλασικών.* Αυτή η αντικατάσταση που μετατρέπει τη θεωρία σε ιδέες, έχει μια ηλικία που προηγείται του Μαρξ. «Οι θεωρητικές θέσεις των κομμουνιστών δεν βασίζονται καθόλου σε ιδέες, σε αρχές που επινοήθηκαν ή ανακαλύφθηκαν από αυτόν ή τον άλλον αναμορφωτή του κόσμου. Δεν είναι παρά η γενική έκφραση των υπαρκτών συνθηκών μιας πάλης των τάξεων, μιας κίνησης της ιστορίας που πραγματοποιείται μπροστά στα μάτια μας».²⁶

Ο Μαρξ θεμελιώνει ένα θεωρητικό σύστημα επιστημονικών εννοιών στο χώρο που κυριαρχούσαν η συναρμογή των ιδεών και οι φιλοσοφίες της ιστορίας.²⁷ Αντικαθιστά τις ιδεολογικές θεωρίες με μια επιστημονική θεωρία, μ' ένα σύνολο προτάσεων που συναρθρώνονται συστηματικά και έχουν τη μορφή μιας ενιαίας λογικής παραγωγής. Έννοιες όπως: αξία, εμπόρευμα, υπεραξία, πτωτική τάση του προσοστού του κέρδους, σχέσεις παραγωγής, κοινωνικές τάξεις, κοινωνικός σχηματισμός, δεν είναι ιδέες, αλλά αδιαχώριστα μέρη μιας ενιαίας θεωρίας, όπου το κάθε μέρος προσδιορίζεται και αποκτάει νόημα με την αναφορά του στο όλον.

Ένα σύνολο ιδεών δεν δημιουργεί επιστήμη. Αυτό δεν αφορά μόνο το μαρξισμό.²⁸ Στη νεότερη εποχή η επιστημονική θεωρία αρχίζει με τον Descartes, που «κατευθύνει τις σκέψεις του με τάξη». Ένα άθροισμα ή μια επιλογή ιδεών δεν έχει μεγαλύτερη επιστημονική αξία από μια εμπειρική καταγραφή των φαινομέ-

26. Marx - Engels, Manifeste du Partii communiste, Ed. Sociales, Paris 1972 σελ. 54.

27. Λουί Αλτουσέρ, *Ο Λένιν και η φιλοσοφία*, Ηριδανός, Αθήνα, σελ. 23 επ.

28. Ο Ε. Husserl, ο οποίος κατά τον Αλτουσέρ στάθηκε αντικειμενικός σύμμαχος του Λένιν εναντίον του εμπειρισμού και του ιστορικισμού ορίζει την επιστήμη ως «ένα ορισμένο σύνολο προτάσεων... που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο παράγονται θεωρητικά και που με τη συστηματική τους διάταξη προσδιορίζουν ένα ορισμένο σύνολο αντικειμένων». Βλ. Μαξ Χορκχάμερ, *Φιλοσοφία...* ό.π. σελ. 11 και Λουί Αλτουσέρ, *Ο Λένιν και η Φιλοσοφία*, ό.π. ... σελ. 36.

νων. Ακόμα και ο ουτοπικός σοσιαλισμός δεν ήταν ένα απλό άθροισμα ιδεών, αλλά μια θεωρία ανεπαρκώς θεμελιωμένη στους πραγματικούς όρους κίνησης και στις πραγματικές αντιφάσεις της αστικής κοινωνίας. Μια θεωρία που κατά την έκφραση του Ένγκελς είχε διατυπώσει με «ιδιοφυή τρόπο απειράριθμες αληθείες» τις οποίες θα θεμελιώσει επιστημονικά ο Μαρξ.²⁹

Η μετατροπή της θεωρίας σε ιδέες είναι περισσότερο μια άρνηση παρά μια αναθεώρηση του μαρξισμού. Η αναθεώρηση προσπαθεί να επέμβει στο εσωτερικό του θεωρητικού συστήματος, να προσφέρει τη δική της ερμηνεία και να το τροποποιήσει.³⁰ Φτάνει να αντιπαρατεθεί η ποιότητα των επιχειρημάτων του Ε. Bernstein, που τον οδηγούν στην επιλογή ενός διαφορετικού σκοπού για το εργατικό κίνημα, και η ποιότητα των επιχειρημάτων του νέου ρεφορμισμού, τα οποία δεν είναι θεωρητικής τάξης, δεν αφορούν μια κριτική επανεκτίμηση της θεωρίας, αλλά τη χρήση της από εκείνους, οι οποίοι έχοντάς την εγκαταλείπει από καιρό, ήταν έτοιμοι και να την αρνηθούν.

Ο μαρξισμός σαν θεωρία παρεμβαίνει στο χώρο της επιστήμης, (παράγει επιστημονική γνώση),³¹ και στο χώρο της ταξικής πάλης, (διαμορφώνει την πολιτική του εργατικού κινήματος). Μ' αυτές τις ιδιότητες ο μαρξισμός είναι μια θεωρία που σκοπεύει να μετασχηματίσει επαναστατικά την οικονομική βάση, την κοινωνική δομή, το πολιτικό σύστημα και την ιδεολογία της αστικής κοινωνίας. Το να στηριχθείς στις ιδέες, έστω και μαρξιστικές, αντι να παρέμβεις θεωρητικά στην αντιφατική πραγματικότητα που θέλεις να μετασχηματίσεις, υπάρχει κίνδυνος να οδηγηθείς σε μια δράση που θα χρησιμοποιηθεί για άλλους σκοπούς. Οι ιδέες μπορούν εύκολα να μετατραπούν σε αφηρημένες καθολικότητες, οι οποίες συνήθως διαμορφώνουν στις κυριαρχημένες τάξεις μια ψευδή παράσταση για τις πραγματικές σχέσεις της ύπαρξής τους. Οι ιδέες μπορούν ακόμα να οδηγήσουν σε επί μέρους περιοχές του κοινωνικού όλου. Μια ενδεχόμενη απομόνωση του μερικού από το καθολικό ακυρώνει τις δυνατότητες να αναπτυχθεί η θεωρία σαν σύνολο και να ανασκευασθούν όσες από τις προτάσεις δεν αποδείχθηκαν ορθές ή δεν αντιστοιχούν στις τροποποιήσεις που έχει επιφέρει στην αστική κοινωνία η ταξική πάλη, η οποία κατά μεγάλο μέρος έχει εμπνευσθεί από την ίδια τη μαρξιστική θεωρία.³²

Το να συναιρείς τη θεωρία σε ιδέες οδηγεί στην άρνηση της θεωρίας, κατά τον ίδιο τρόπο που η συναίρεση της κίνησης σε τοπικές θέσεις από τους Ελεάτες οδηγούσε στην άρνηση της κίνησης.

Η μετατροπή της θεωρίας σε ιδέες, αποσυνθέτει την ενότητα της θεωρίας, της

29. Friedrich Engels, *La guerre des paysans en Allemagne*, éd. Sociales, Paris 1974, σελ. 38.

30. Βλ. Eduard Bernstein, *Les présupposés du Socialisme*, Seuil, Paris 1974, γαλλική απόδοση του αρχικού τίτλου *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*.

31. Ο Μ. Foucault υποστηρίζει ότι *το να είσαι ιστορικός και να είσαι μαρξιστής είναι σχεδόν συνώνυμο*. Βλ. D. Lecourt, *Dissidence ou Revolution?*, Maspero, Paris 1978, σελ. 87.

32. «Όπως η επίδραση του υλικού πάνω στη θεωρία, έτσι αντίστροφα και η εφαρμογή της θεωρίας πάνω στο υλικό, δεν είναι απλώς μια ενδοεπιστημονική αλλά ταυτόχρονα και μια κοινωνική διαδικασία» Μαξ Χορκχάιμερ, *Φιλοσοφία...* ό.π., σελ. 16.

αφαιρεί την κριτική δύναμη και επιτρέπει κάθε είδους άθροισμα κάποιων ιδεών του Μαρξ με κάποιες ιδέες άλλων.

Με τον κερματισμό της θεωρίας σε ιδέες, η *διαλεκτική αντίληψη που θεωρεί την πραγματικότητα ως ένα αντιφατικά δομημένο όλον, παύει να έχει νόημα*. Οι ιδέες αντιστοιχούν συνήθως σε επιμέρους περιοχές του όλου κι αυτό μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η πραγματικότητα δεν μπορεί να μετασχηματισθεί στο σύνολό της. Μπορούν να πραγματοποιηθούν μερικές αλλαγές, αλλά το όλον παραμένει άθικτο.³³

Με τη μετατροπή της θεωρίας σε ιδέες μπορούμε να χρωματίσουμε ρητορικά τη φαινομενική μορφή των πραγμάτων, δεν μπορούμε όμως να εξηγήσουμε τις ουσιαστικές σχέσεις που περικλείουν. Οι «ανανεωτές» θα μπορούσαν να επαναλάβουν τον Wittgenstein. «Δεν είναι δυνατό να προωθήσουμε κανενός είδους θεωρία. Στις διαπιστώσεις μας δεν πρέπει να υπάρχει τίποτα το υποθετικό. Θα πρέπει να τελειώνουμε με κάθε τι που είναι εξήγηση».³⁴

Η αποσύνθεση της θεωρίας θα οδηγήσει σ' ένα κοινωνιολογικό εμπειρισμό, ο οποίος θα αποκλείει όλες εκείνες τις κριτικές θεωρητικές έννοιες που είναι ικανές να συσχετίσουν το μέρος με το όλον. Μ' αυτό τον τρόπο διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις ενός πολιτικού εκλεκτικισμού, κατάλληλου να προωθήσει μια *ακαθόριστη προοδευτικότητα* μέσα στο πλαίσιο της κυρίαρχης ιδεολογίας. Η μετατροπή της θεωρίας σε ιδέες θα διευρύνει τις δυνατότητες προσαρμογής στην αστική κοινωνία και τις προϋποθέσεις συμμετοχής στην εξουσία, αφού θα μπορούν να επιλέγουν από το μαρξισμό όσες ιδέες δεν αναφέρονται σε επαναστατικές καταστάσεις.³⁵

Το επίφοβο φάντασμα του Μανιφέστου μετατρέπεται σε ήμερα πνεύματα που θα υπηρετούν τις «αιώνιες οικουμενικές» αξίες: Τη θρησκεία, την οικογένεια και την ιδιοκτησία.³⁶

Το φαινόμενο του κερματισμού της θεωρίας, της εκλεκτικής επιλογής ιδεών και της συνένωσής τους με αντίθετες ιδέες και αντιλήψεις δεν είναι καινούριο, προσφέρει όμως τη φαινομενική ικανοποίηση ενός «εκσυγχρονισμού» που λαβαίνει υπ' όψη του το σύνολο των απόψεων.³⁷ Μια τέτοια πρακτική που ενοποιεί αντίθετες ιδέες και αντιλήψεις παγιδεύει τις κυριαρχημένες τάξεις, χειραγωγεί τον αγώνα και κάνει αδύνατη την έκφραση της διαμαρτυρίας και της άρνησης.³⁸

33. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η πρώτη μεγάλη ιδεολογική αντιπαράθεση αφορούσε το πρόβλημα του όλου και του μέρους. Αντιπαράθεση G. Lukács και K. Jaspers στη συνάντηση της Γενεύης το 1948.

34. L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, N. York 1960, σελ. 47.

35. Β.Ι. Λένιν, *Άπαντα, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα, τόμος 37, σελ. 333.

36. Δεν πρόκειται για υπόθεση. Ο Μ. Γκορμπατσόφ ισχυρίζεται ότι «οι ηθικές αξίες που δημιούργησε η θρησκεία» θα τον βοηθήσουν στην προσπάθειά του, (*Ομιλία στο Βατικανό, Οικονομικός Ταχυδρόμος της 11-1-1990*), και επιδιώκει επικαλούμενος τη φύση των γυναικών την επιστροφή τους στις «οικογενειακές υποθέσεις» (*Περεστρόικα, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1987, σελ. 204*). Η ιδιοκτησία και η αγορά είναι οι μόνες επιλογές των οικονομικών συμβούλων της σοβιετικής ηγεσίας, (*Jean - Marie Chauvier, Fascinations néolibérales, Monde Diplomatique, Octobre 1989*).

37. Β.Ι. Λένιν, *Άπαντα, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα, τόμος 33, σελ. 21.

38. «Η ενοποίηση των αντιθέτων όρων που χαρακτηρίζει το εμπορικό και το πολιτικό στίλ, είναι

Η Λούξεμπουργκ θεωρούσε ως αυτονόγη την εχθρότητα των μεταρρυθμιστών για τη θεωρία. Οι μεταρρυθμιστές προσπάθησαν να απελευθερωθούν από τη θεωρία που όριζε τους στόχους, τα μέσα πάλης και τον τρόπο του αγώνα και πάνω σ' αυτή την προσπάθεια ο Bernstein διαμόρφωσε τη θεωρία του η οποία για τη Λούξεμπουργκ ήταν η πρώτη και η τελευταία προσπάθεια να δοθεί στο ρεφορμισμό μια θεωρητική θεμελίωση. Τελευταία προσπάθεια με την έννοια ότι οι μεταρρυθμιστές μετά τον Bernstein προχώρησαν στη συνένωση «κάθε διαθέσιμης θεωρητικής σύγχυσης»³⁹ και στην άρνηση της θεωρίας.

Αν όμως η μετατροπή της θεωρίας σε ιδέες οδηγεί στον εμπειρισμό, την άρνηση της θεωρίας και τις πρακτικές της σοσιαλδημοκρατίας, η εμμονή των «παράδοσιακών» στον όρο «μαρξισμός - λενινισμός» καθηλώνει τη θεωρία στο σχήμα που της δόθηκε από τον υπαρκτό.

Και οι δύο τάσεις δεν μπορούν να υπερβούν τις απατηλές θεωρητικές συστηματοποιήσεις που διαμορφώθηκαν στα πλαίσια της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας και της σταλινικής περιόδου.

Αντίθετα και οι δύο τάσεις επιδιώκουν να συνενώσουν τις πιο απλοποιημένες εκδοχές αυτών των συστηματοποιήσεων για να διατηρήσουν μια πλασματική κομματική ενότητα.

4. Οι απατηλές συστηματοποιήσεις

Η θεωρία ήταν για τον Μαρξ η συνείδηση μιας πρακτικής που σκοπός της ήταν να μεταβάλλει τον κόσμο. Μ' αυτή την έννοια ο F. Lassalle είχε ισχυρισθεί ότι «όλη η δύναμη του σύγχρονου εργατικού κινήματος βρίσκεται στη θεωρητική γνώση» και ο Λένιν είχε υποστηρίξει ότι «χωρίς επαναστατική θεωρία δεν υπάρχει επαναστατικό κίνημα».⁴⁰

Η θεωρία του Μαρξ είναι κριτική από την άποψη ότι εκφράζει μια καταγγελία της υπάρχουσας κατάστασης στο σύνολό της. Οι μαρξιστικές κατηγορίες είναι συγχρόνως αρνητικές και θετικές. Παρουσιάζουν μια αρνητική κατάσταση πραγμάτων στην προοπτική μιας θετικής έκβασης. Δείχνουν ότι η υπάρχουσα κατάσταση αποτελεί το προοίμιο μετάβασης σε μια νέα μορφή.⁴¹

Μ' αυτές τις θέσεις, που θίγουν άμεσα κάθε μορφή ιδιοποίησης και ταξικής κυριαρχίας, ο μαρξισμός είναι υποκείμενος σε αναθεωρήσεις και δογματισμούς. Ως

ένας από τους πολλούς τρόπους που χρησιμοποιούν ο λόγος και τα μέσα επικοινωνίας για να γίνουν απρόσιτα στην έκφραση της διαμαρτυρίας και της άρνησης», Herbert Marcuse, *One Dimensional Man*, ό.π. σελ. 81.

39. Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, σελ. 151 και 153.

40. Βλ. Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Λόγος και επανάσταση*, ό.π. σελ. 305, Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*, ό.π. σελ. 59, Β.Ι. Λένιν, 'Απαντα, Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, τόμος 6, σελ. 24, Λουί Αλτουσέρ, *Ο Λένιν και η φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 39.

41. Βλ. Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση*, ό.π. σελ. 249 και 283.

αναθεώρηση δεν πρέπει να νοηθεί η επανεξέταση ή οι μεταβολές που πρέπει να επέλθουν στη θεωρία από την ανάπτυξη της γνώσης και τις τροποποιήσεις που επιφέρει στον καπιταλισμό η πάλη του εργατικού κινήματος,⁴² αλλά η ενσωμάτωση σ' αυτήν ξένων στοιχείων, τα οποία δεν προέρχονται από μια κριτική της επανεκτίμησης, αλλά από διάθεση συμβιβασμού ή συνθηκολόγησης. Και ως *δογματισμός* δεν πρέπει να νοηθεί η αποδοχή των αποφασιστικών στοιχείων της θεωρίας που έχουν επαληθευθεί και διατηρούν την κριτική τους δύναμη, αλλά η θεωρητικοποίηση επιλογών που έχουν επιβληθεί από την ανάγκη των περιστάσεων, η ακινητοποίηση της θεωρητικής γνώσης μέσω μιας απατηλής συστηματοποίησης, και η μετατροπή της σε ιδεολογία που αποκρύπτει και δικαιολογεί.

Ο πριν από τον Μαρξ υλισμός θεωρούσε ότι η πραγματικότητα, «ο αισθητός κόσμος γίνεται αντιληπτός με τη μορφή του αντικειμένου ή της άμεσης παράστασης, όχι όμως σαν ανθρώπινη υλική δραστηριότητα ή σαν πράξη, όχι υποκειμενικά».⁴³

Αυτή την *παθητική αισθητηριακή αντίληψη* του παραδοσιακού υλισμού την είχε υπερβεί ο ιδεαλισμός που είχε αναπτύξει τον *ενεργητικό χαρακτήρα της γνώσης*. Αλλά ο ιδεαλισμός αυτή τη θετική πλευρά της γνώσης την είχε αναπτύξει μόνο *αφηρημένα*, ως *θεωρησιακό γεγονός* και όχι σαν πράξη, σαν έργο μετασχηματισμού.

Ο Μαρξ θα υπερβεί κριτικά το *παθητικό στοιχείο* του παραδοσιακού υλισμού και το *αφηρημένο ενεργητικό στοιχείο* του ιδεαλισμού και θα συνθέσει μια *διαλεκτική σχέση* ανάμεσα στο αντικείμενο και το υποκείμενο, *όπου το ένα δεν μηδενίζεται μέσα στο άλλο*.⁴⁴

Η παραγνώριση αυτής της διαλεκτικής σύνθεσης αντικειμενικού και υποκειμενικού στοιχείου, που όχι μόνο δεν μηδενίζει τη λειτουργία και την πρωτοβουλία του υποκειμένου, αλλά του επιτρέπει να θεμελιώσει τη δράση του πάνω στη γνώση της αντικειμενικής κατάστασης, θα αποτελέσει *βασική πηγή των αναθεωρητικών και δογματικών αποκλίσεων* που χαρακτηρίζουν τις συστηματοποιήσεις του μαρξισμού.

Η πρώτη συστηματοποίηση της μαρξιστικής θεωρίας, με σκοπό να δοθεί στη γερμανική εργατική τάξη μια συνεκτική ιδεολογία, θα πραγματοποιηθεί από τον Καρλ Κάουτσι.⁴⁵ Τη χαρακτηρίζουν δύο βασικά στοιχεία: η απουσία της εγελια-

42. «Οι νόμοι της εμπορευματικής παραγωγής, χωρίς κάποια εξωτερική επέμβαση, διατηρούν τους μισθούς στο επίπεδο μόνιμης αβιότητας» Χέρμπερτ Μαρκοίτζε, *Λόγος και Επανάσταση*, ό.π., σελ. 266.

43. Φ. Ένγκελς - Κ. Μαρξ, *Λοιδοβίκος Φόρνερμπαχ και το τέλος της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σελ. 85.

44. Είναι φανερό ότι η μαρξιστική θεωρία χωρίς τον υλισμό θα ήταν μια *θεωρησιακή φιλοσοφία* και χωρίς τη διαλεκτική θα ήταν μια *θετικιστική επιστήμη*.

45. Για τις θέσεις του Κάουτσκι, βλ. Ηλία Κατσούλη, «Καουτσκιανισμός. Η «συνεκτική ιδεολογία» του εργατικού κινήματος πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο», στο Καρλ Κάουτσκι, *Η κοινωνική επανάσταση*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985, σελ. 17, 25-34.

νής διάστασης του μαρξισμού, δηλαδή της διαλεκτικής ως θεωρίας των αντιθέσεων και της επαναστατικής υπέρβασης του παρόντος, και η ισχυρή επιρροή που είχε ασκήσει στις κοινωνικές επιστήμες η Δαρβινική θεωρία.

Ο Κάουτσκι θέτοντας στο ίδιο γνωστικό επίπεδο την εξέλιξη στη φύση και την κοινωνία, θα μεταφέρει τις αρχές της θεωρίας της εξέλιξης στην ιστορία και θα διαμορφώσει τη θέση ότι ο σοσιαλισμός θα έρθει από τη φυσική πορεία της εξέλιξης, με τρόπο αντικειμενικό και αιτιοκρατικά καθορισμένο.⁴⁶

Αφού η εξέλιξη θα πραγματοποιηθεί μ' αυτό το φυσικό αιτιοκρατικό τρόπο, η κοινωνική επανάσταση δεν μπορεί ούτε να επιταχυνθεί, ούτε να αναβληθεί, και επομένως το στοιχείο της ρήξης θα πρέπει να παραμερισθεί ως υπόλοιπο του εγγελιανού ιδεαλισμού. Μ' αυτό τον τρόπο η λειτουργία και η πρωτοβουλία του υποκειμένου υποβαθμίζεται και τείνει να εκμηδενισθεί. Ο Κάουτσκι θα το εκφράσει με σαφήνεια το 1893. Η Σοσιαλδημοκρατία «είναι ένα επαναστατικό κόμμα που δεν κάνει επαναστάσεις». Το εργατικό κίνημα έπρεπε να αποφύγει ενέργειες που θα προκαλούσαν τη βίαιη καταστολή του και θα έθεταν σε κίνδυνο το θεσμοποιημένο αγώνα, τις αποκτημένες κατακτήσεις και τη φυσική πορεία της εξέλιξης. Έπρεπε απλώς να ακολουθήσει μια πολιτική «εξασθένησης» του αντιπάλου και να προωθήσει βαθμιαίες μεταβολές που δεν θα τον προκαλούσαν.⁴⁷

Ο εξελικτισμός και η πολιτική της «εξασθένησης» θα οδηγήσουν την κυρίαρχη τάση της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας στον οικονομισμό⁴⁸ και στον κρατικό σοσιαλισμό.⁴⁹ Αφαιρώντας από το μαρξισμό την εγγελιανή του διάσταση οι γερμανοί σοσιαλδημοκράτες τον περιορίζουν σε μια οικονομική θεωρία και διαμορφώνουν την πολιτική τους πρακτική στο επίπεδο μιας θεσμοποιημένης οργανωτικής και διεκδικητικής δράσης που θα οδηγούσε προοδευτικά στην εξασθένηση του γερμανικού καπιταλισμού.

Υποχρεωμένοι να κινηθούν με βάση την πολιτική της «εξασθένησης», μέσα στο πλαίσιο των θεσμών οδηγούνται στη λογική της ιδιοποίησης και όχι του θρυμματισμού και της εξαφάνισης του υπάρχοντος κράτους. Ο σοσιαλισμός αρχίζει να

46. Η ιδέα του Κάουτσκι θα στηριχθεί στον Ένγκελς ο οποίος με τη «Διαλεκτική της Φύσης» είχε θέσει το προηγούμενο μιας τέτοιας ερμηνείας.

47. E. Mandel, Critique de l' eurocommunisme, ό.π., σελ. 196 επ.

48. Σχετικά με τον οικονομισμό βλ. Charles Bettelheim, Les luttes de classes en URSS, 1ère période 1917-1923, Maspéro - Seuil, Paris 1974, σελ. 30 επ.

49. Η ιδέα του κρατικού σοσιαλισμού προέρχεται από τον Lassalle και η άρνηση αυτής της ιδέας εκφράζεται έντονα από τον Μαρξ στην Κριτική του προγράμματος της Gotha. Η ιδεολογία του κρατισμού στη Γερμανία έχει μια ισχυρή ιστορική και ιδεολογική βάση: Ιστορική από το κύρος που απέκτησε το ενιαίο γερμανικό κράτος, το οποίο σε αντίθεση με την παθολογική αδυναμία των μικρών γερμανικών κρατών που προϋπήρχαν, δημιούργησε τους όρους ανάπτυξης των πνευματικών και υλικών δυνάμεων της ανερχόμενης αστικής τάξης. Και ιδεολογική που απηχούσε την ισχυρή θεωρητική θεμελίωση του κράτους από τη γερμανική ιδεοκρατία. Ο Hegel θεωρούσε το κράτος ως ένωση του κοινού και του ατομικού συμφέροντος, ως πραγμάτωση του Λόγου, ενσάρκωση της Ιδέας. Βλ. Χέρμπερτ Μαρκούζε, Λόγος και Επανάσταση... ό.π. σελ. 37, 171, Ανρί Λεφέβρ, Η Εποχή της περιφρόνησης, Ύψιλον, Αθήνα 1989, σελ. 76, Ανρί Λεφέβρ, Μηδενισμός και αμφισβήτηση, Ύψιλον, Αθήνα 1990, σελ. 77 επ.

προσδιορίζεται σε σχέση με την κρατική ιδιοκτησία και την κρατική διαχείριση, κι αυτό οδηγεί όχι μόνο στη συμφιλίωση με το κράτος και την προοδευτική ενσωμάτωση του εργατικού κινήματος στο υπάρχον κοινωνικό σύστημα, αλλά και στην προοπτική μετατροπής του εργατικού κινήματος σε «κρατικό» κίνημα και της εργατικής τάξης σε «κρατική» τάξη.

Η απατηλή συστηματοποίηση της μαρξιστικής θεωρίας από τον Κάουτσκι, απατηλή με την έννοια ότι αφαιρούσε από το μαρξισμό τη διαλεκτική του διάσταση και επομένως τον επαναστατικό του χαρακτήρα, και την υποκαθιστούσε με τη βαθμιαία εξέλιξη, θα διαμορφώσει στους Γερμανούς σοσιαλδημοκράτες τη μεταφυσική πεποίθηση ότι ο σοσιαλισμός θα έρθει από τη φυσική ροή των πραγμάτων και όχι από την επαναστατική πρωτοβουλία της εργατικής τάξης και την ηγεμονική ικανότητα του πολιτικού της φορέα.

Η ιδέα του εξελικτισμού, που είχε μεταβάλει το κόμμα σε παθητικό οράματιστή και η ενσωματική λειτουργία της πολιτικής της «εξασθένησης» θα φανερωθούν με σαφήνεια στο πνεύμα συνθηκολόγησης της σοσιαλδημοκρατικής ηγεσίας το 1918. Όταν η γερμανική εργατική τάξη, ενθαρρυνόμενη από την ήττα του γερμανικού ιμπεριαλισμού και εμπνευσμένη από το παράδειγμα του Οκτώβρη, θα ξεχάσει ότι δεν πρέπει να κάνει επαναστάσεις, η δεξιά ηγετική ομάδα του κόμματος θα ηγηθεί των δυνάμεων που θα καταστείλουν τη γερμανική επανάσταση.

Ο Λένιν θα τινάζει από το κίνημα την παθητικότητα του εξελικτισμού και θα φέρει στο πολιτικό προσκήνιο την πρωτοβουλία του επαναστατικού υποκειμένου. Αλλά βασικές θέσεις της συστηματοποίησης του Κάουτσκι είχαν περάσει στη ρώσικη σοσιαλδημοκρατία και ενσωματώθηκαν, αν και με διαφορετικό τρόπο και σκοπό, στη μολσεβίκικη ιδεολογία.

Η δεύτερη συστηματοποίηση του μαρξισμού θ' αρχίσει με το έργο του Μπουχάριν «Θεωρία του Ιστορικού Υλισμού».⁵⁰

Ο Γκράμσι θ' ασκήσει μια έντονη κριτική σ' αυτό το είδος έκθεσης της μαρξιστικής θεωρίας, που τη συμπιέζει, την απλοποιεί και τη μετατρέπει σε μια μηχανιστική αιτιοκρατία.⁵¹ Ο Γκράμσι παρατηρεί ότι το βασικό ελάττωμα του Μπουχάριν είναι η αδυναμία του να συλλάβει με τρόπο καθαρό και συγκεκριμένο τη διαλεκτική.⁵² Ο Μπουχάριν διαχωρίζει το μαρξισμό σε μια γενική φιλοσοφία και την εφαρμογή αυτής της φιλοσοφίας στην ιστορία.

Μ' αυτή τη μηχανιστική διάκριση σε διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, η διαλεκτική αποχωρίζεται από την ιστορία, γίνεται αφηρημένη και μεταβάλλεται σε τυπική λογική. Παύει να είναι η διαλεκτική της πραγματικής κίνησης της κοινωνίας, η κριτική των πραγματικών αντιφάσεων. Η διαλεκτική μεταπίπτει στην

50. N. Boukharine, La theorie du materialisme historique, éd. Anthropos, Paris 1967.

51. A. Gramsci, Oeuvres choisies, ed. Sociales, Paris 1959, σελ. 134 και 137-139.

52. Το 1922 ο Λένιν, ένα χρόνο μετά την έκδοση του βιβλίου του Μπουχάριν, γράφει. «Έχουμε την υποχρέωση να αποδυθούμε σε μια συστηματική μελέτη της εγγελιανής διαλεκτικής από υλιστική σκοπιά». Αναφέρεται από τον Karl Korsch, Marxisme et Philosophie, éd. des Minuit, Paris 1964, σελ. 65.

κατάσταση μιας *θεωρησιακής φιλοσοφίας* και ο ιστορικός υλισμός οδηγείται με τη σειρά του προς μια *κοινωνιολογία θετικιστικού τύπου*.⁵³ Ο Γκράμσι επικρίνει την απατηλή συστηματοποίηση μιας θεωρίας που από τη φύση της βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη, την αντικατάσταση της εσωτερικής συνοχής της με μια μηχανική έκθεση των εξωτερικών της στοιχείων, και την αναγωγή της σε μια δογματική προορισμένη για ένα κοινό, που στερούμενο επαρκών γνώσεων έχει ανάγκη από «βεβαιότητες».

Οι θεωρητικές αδυναμίες που διαπιστώνει ο Γκράμσι θα οδηγήσουν τον Μπουχάριν να υποκαταστήσει τις έννοιες «των υλικών παραγωγικών δυνάμεων» και των «σχέσεων παραγωγής» με την τεχνική και τα «εργαλεία παραγωγής».⁵⁴ Αυτή η υποκατάσταση, που αρχίζει να κυριαρχεί από το τέλος της δεκαετίας του 1920 στην ιδεολογία του μπολσεβίκικου κόμματος,⁵⁵ και το σχήμα της μηχανιστικής διάκρισης διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού, θα αποτελέσουν τη βάση της συστηματοποίησης που θα διαμορφώσει ο Στάλιν.

Η σταλινική συστηματοποίηση θα περάσει και θα επιβληθεί στο σύνολο του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

Ο Στάλιν θεωρεί ότι η καθοριστική δύναμη της κοινωνικής εξέλιξης είναι «ο τρόπος παραγωγής» και ότι η εξέλιξη ταυτίζεται και αρχίζει «με την αλλαγή και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και πριν απ' όλα των εργαλείων παραγωγής».⁵⁶

Σε αντίθεση με τη μαρξιστική θέση που θεωρεί ότι η ιστορική κίνηση καθορίζεται από τις ταξικές αντιθέσεις, οι οποίες διαμορφώνονται από τις αντιφάσεις του τρόπου παραγωγής, (αντιφατική ενότητα παραγωγικών σχέσεων και παραγωγικών δυνάμεων), και αναπτύσσονται μέσω των ιδεολογιών που οι αντιφάσεις αυτές γεννούν, η αναγωγή της εξέλιξης στην αλλαγή και την ανάπτυξη των μέσων, και κυρίως των εργαλείων παραγωγής, θα θέσει στο περιθώριο τις σχέσεις παραγωγής και θα τις ταυτίσει με ένα από τα στοιχεία τους, τη νομική μορφή ιδιοκτησίας.⁵⁷

53. Λουτσιάνο Γκρούπι, *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977, σελ. 133-135. Ο Althusser παρατηρεί ότι ο Γκράμσι τείνει να συγχέει τη θεωρία της ιστορίας και το διαλεκτικό υλισμό που αποτελούν όμως δύο διακεκριμένες ενότητες. (L. Althusser - E. Balibar, *Lire le Capital*, Maspero, Paris 1975, τόμος I, σελ. 165). Αλλά αυτή τη διάκριση σε διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό δεν τη βρίσκουμε στον Μαρξ και τον Ένγκελς.

54. A. Gramsci, *Oeuvres choisies*, ό.π. σελ. 162-168.

55. Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΑ, 2η περίοδος 1923-1930*, εκδ. Ράπκα, Αθήνα 1977, σελ. 478.

56. J. Staline, *Les Questions du leninisme*, éd. Norman Bethume, Paris 1969, том. 2, σελ. 805, 808.

57. Οι θέσεις του Μπουχάριν και του Στάλιν στηρίζονται σε ορισμένα κείμενα του Μαρξ στα οποία δίνεται έμφαση στην τεχνολογική ανάπτυξη, (Βλ. Karl Marx, *Le Capital*, éd. Sociales Paris 1971, *Livre Premier*, τ. II σελ. 58 επ.), ή σε διατυπώσεις που δεν είναι απαλλαγμένες από διφορούμενες ερμηνείες (Βλ. πρόλογο στο Karl Marx, *Contribution a la critique de l' économie politique*, éd. Sociales, Paris 1972, σελ. 4-5) κι αυτό τους δίνει ένα στοιχείο αυθεντικότητας. Στο έργο του Μαρξ υπάρχουν δύο κατηγορίες θέσεων. Η πρώτη δίνει έμφαση στην ανάπτυξη της παραγωγής και της τεχνολογίας, η

Οι σταλινικές θέσεις επιβάλλουν την ιδέα ότι για τη διαμόρφωση των όρων ανάπτυξης του σοσιαλισμού το πιο σημαντικό είναι η δημιουργία της υλικής του βάσης, κι αυτή η ιδέα θα εκφραστεί με το σύνθημα «η τεχνική αποφασίζει για όλα».⁵⁸

Η ανάπτυξη και η δημιουργία της υλικής βάσης της σοβιετικής κοινωνίας πραγματοποιείται από την εργατική τάξη και τον πολιτικό της φορέα και φαίνεται να μην έχει σχέση με την παθητική αναμονή του Κάουτσκι, ο οποίος εξαρτούσε την εξέλιξη από μια οικονομική ανάπτυξη που διεύθυνε και προωθούσε η γερμανική αστική τάξη. Αυτό όμως είναι η φαινομενική όψη του θέματος. Η παθητική αναμονή έχει πολλές μορφές.

Ο Στάλιν θα υποστηρίξει ότι η φύση αποτελεί μια οργανική ολότητα στην οποία η ενότητα υπερισχύει της αντίφασης και θα μεταφέρει τη μέθοδο μελέτης της φύσης στην κοινωνία. Η υπεροχή της ενότητας, που τείνει να αγνοεί τις κοινωνικές αντιφάσεις και την ύπαρξη αντιθέσεων ανάμεσα στο λαό, θα διαμορφώσει την ιδέα ότι ο χειρισμός των προβλημάτων είναι οργανωτικό θέμα, το οποίο μπορεί να επιλύσει το κράτος, θα οδηγήσει στο μονολιθισμό και θ' ανοίξει το δρόμο σε μια σειρά διαδοχικές ταυτίσεις και υποκαταστάσεις.⁵⁹

Ο μονολιθισμός θα εκμηδενίσει το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, θα περιορίσει την έκταση των συζητήσεων και θα διαμορφώσει την άποψη ότι κανείς δεν μπορεί να έχει δικίο ενάντια στο κόμμα.⁶⁰

Η αρχή της ενότητας θα οδηγήσει στην ταύτιση του κόμματος, του κράτους και της εργατικής τάξης,⁶¹ σβήνοντας με απατηλό τρόπο τις αντιφάσεις που υπάρχουν ανάμεσα στην τάξη και το κόμμα, στην τάξη και το κράτος, στο κράτος και το κόμμα.⁶²

δεύτερη στην κίνηση των εσωτερικών αντιφάσεων της κοινωνίας και στην πάλη των τάξεων. Ο Σαρλ Μπετελέμ ισχυρίζεται ότι οι θέσεις της πρώτης κατηγορίας αποτελούν πρόσκαιρα σημεία μετάβασης του Μαρξ προς τις θέσεις της δεύτερης κατηγορίας. (Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες...* ό.π. σελ. 482 επ.). Αν και στα κείμενα του Μαρξ υπάρχουν πρόσκαιρα σημεία μετάβασης, η αντίφαση των δύο κατηγοριών είναι φαινομενική. Οι δύο κατηγορίες συνθέτουν τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις καθορίζουσες κοινωνικές σχέσεις και στις μεταβολές που επιφέρει η ταξική πάλη που γεννιέται απ' αυτές.

58. J. Staline, *Les Questions...* ό.π. σελ. 504.

59. Βλ. Staline, *Les Questions...* ό.π. σελ. 789, 791, 891 και Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες...* ό.π. σελ. 506, 507.

60. Ο Τρότσκι στο 13ο Συνέδριο (1924) δεν παραιτείται από τις θέσεις του, αλλά δηλώνει: «Κανένας από μας δεν επιθυμεί ή δεν μπορεί να έχει δικίο ενάντια στο κόμμα... Μπορεί να έχει δικίο μόνο μαζί με το κόμμα και διαμέσου του κόμματος». Αναφέρεται από τον E.H. Carr, *The Interregnum*, Macmillan, London 1965, σελ. 363.

61. Την ταύτιση τάξης, κόμματος και κράτους θα διατυπώσει ο Ζηνόβιεφ με τον πιο σαφή τρόπο: «Το κράτος είναι οι εργαζόμενοι, είναι το προοδευτικό τμήμα των εργαζομένων, είναι η πρωτοπορία, είμαστε εμείς». Βλ. Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες...* ό.π. σελ. 515.

62. Ο Λένιν θεωρεί ότι οι αντιφάσεις αυτές μπορούν να επιλυθούν με τον ακόλουθο τρόπο. «...το καθολικά οργανωμένο προλεταριάτο πρέπει να υπερασπίζει τον εαυτό του και μεις πρέπει να χρησιμοποιούμε τις εργατικές αυτές οργανώσεις για να υπερασπίζουμε τους εργάτες από το κράτος τους και να υπερασπίζουμε με τους εργάτες το κράτος μας», Β.Ι. Λένιν, *Άπαντα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα τομ. 42, σελ. 208*. Αυτή η πρόταση θα μπορούσε ν' αποτελέσει τη βασική ιδέα για να διαμορφωθεί στη θέση της νομικοπολιτικής διάκρισης των εξουσιών, που είχαν συγχωνευτεί στα σοβιέτ, μια νέα διάκριση

Οι διαδοχικές ταυτίσεις και υποκαταστάσεις θα ολοκληρωθούν με την ταύτιση κόμματος και θεωρίας και την ταύτιση θεωρίας και πραγματικότητας. Το κόμμα ιδιοποιείται το δικαίωμα να καθορίζει τι είναι θεωρητικά ορθό, να ελέγχει την έρευνα και να αποτρέπει τους κινδύνους των διαφορετικών ερμηνειών. Με την ταύτιση θεωρίας και πραγματικότητας, η κομματική ηγεσία θα μεταβάλει τη θεωρία σε κριτή των επιστημών.⁶³ Ο τρόπος με τον οποίο είχαν διαχωρίσει τη θεωρία σε διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, μεταβάλλοντας τον πρώτο σε θεωρησιακή φιλοσοφία έδινε τους καρπούς του. *Μεταμόρφωνε τη θεωρία σε μια μεταφυσική που είχε την ικανότητα να αποκτά γνώσεις όχι από την έρευνα της φύσης και της κοινωνίας αλλά από τις αρχές της.*

Η ταύτιση κόμματος και κράτους και η υπεροχή της ενότητας, που περιορίζει την αντίφαση προς όφελος της συνοχής, οδηγούν στην πλήρη κυριαρχία του κράτους. Η ενότητα επιβεβαιώνεται, θριαμβεύει και εκδηλώνεται μέσα από το κράτος.⁶⁴ Το κράτος αφομοιώνει τις αντιφάσεις, τις γνωρίζει και τις ελέγχει. Διευθύνει την οικονομία και την πολιτική, κυριαρχεί στην κοινωνία και ελέγχει το πνεύμα και τη συμπεριφορά. Όπως στο εγγεληνό κράτος η ταυτότητα και η ενότητα υπερέχουν, το ίδιο υπερέχουν και στο σοβιετικό κράτος. Η πολιτική τομή που υπάρχει ανάμεσα στον Μαρξ και τον Hegel, ανάμεσα στην κριτική και την απολογία του κράτους αγνοείται, όπως αγνοείται ότι ο σοσιαλισμός για τους Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν δεν μπορεί να νοηθεί παρά μόνο ως μεταβατική περίοδος στην οποία το κράτος φθίνει, εξαφανίζεται βαθμιαία.

Η μονόπλευρη υπαγωγή του μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων στην ανάπτυξη των παραγωγικών μέσων, τοποθετεί την πολιτική του μπολσεβίκικου κόμματος από το τέλος της δεκαετίας του 1920 στο πεδίο του οικονομισμού και του εξελικτισμού.

Τις τροποποιημένες από την επανάσταση αντιφάσεις της προηγούμενης κοινωνίας και τις αντιθέσεις που εγείρονται ανάμεσα στην εργατική τάξη και τους αγρότες και ανάμεσα στις τάξεις και το κράτος, η κομματική ηγεσία προσπαθεί να τις επιλύσει μόνο με την ανάπτυξη των μέσων παραγωγής. Μ' αυτή την επιλογή ο *προνομιακός ρόλος* δεν απονέμεται στην πρωτοβουλία και τη συμμετοχή των εργαζομένων, που αποτελούν την κύρια παραγωγική δύναμη, αλλά στα μέσα παραγωγής και την τεχνική.⁶⁵

Η θέση για την υπεροχή των παραγωγικών μέσων δεν αμφισβητείται από τα διάφορα ρεύματα της αντιπολίτευσης, και ο Στάλιν δεν εκφράζει παρά τις ισχυρές τάσεις οικονομισμού που διαμορφώνονται και επικρατούν μέσα στο κόμμα.

Η πολιτική επιλογή που τείνει να ταυτίζει το σοσιαλισμό με την ανάπτυξη των

των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων της μεταβατικής περιόδου.

63. Βλ. Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες...* ό.π. σελ. 517-519 και Charles Bettelheim, *Les Luittes de classes en URSS, 3ème période 1930-1941, Les dominants*, Maspero - Seuil, Paris 1983 σελ. 48 επ.

64. Ανρί Λεφέβρ, *Η εποχή της Περιφρόνησης*, ό.π. σελ. 74 επ.

65. «Η επανάσταση απαιτεί την ωριμότητα πολλών δυνάμεων, αλλά η μεγαλύτερη ανάμεσά τους είναι η υποκειμενική δύναμη, δηλαδή η ίδια η επαναστατική τάξη». Βλ. Χέρμπερτ Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση*, ό.π., σελ. 303 και Karl Marx, *Misère de la Philosophie*, éd. Sociales, Paris 1972, σελ. 178.

παραγωγικών μέσων και αγνοεί την πολλαπλότητα των κοινωνικών αντιφάσεων θα διαμορφώσει τους κοινωνικούς και ιδεολογικούς όρους που θα οδηγήσουν στην παλινόρθωση. Τη δημιουργία ενός διευθύνοντος και κυρίαρχου κοινωνικού στρώματος που θα προέλθει από τη διεύθυνση και τη λειτουργία του κόμματος, του κράτους και της οικονομίας, και την ιδέα ότι η κατάργηση των παλιών τάξεων και η ανάπτυξη των μέσων παραγωγής κάνει *αδιανόητη τη δυνατότητα μιας καπιταλιστικής παλινόρθωσης*. Αυτή η ιδέα θα εφησυχάσει το κόμμα και τους εργαζόμενους και θα μειώσει την ικανότητά τους ν' αντιταχθούν στο ενδεχόμενο ενός τέτοιου κινδύνου.⁶⁶

Στις υπάρχουσες αντιθέσεις της σοβιετικής κοινωνίας, *θα προστεθούν οι αντιθέσεις* που θα εγείρει η γέννηση και η ανάπτυξη αυτού του νέου κοινωνικού στρώματος, το οποίο θα ονομασθεί γραφειοκρατία από τη *φαινομενική* θέση που κατέχει στην περίοδο σχηματισμού του.⁶⁷ Αυτές οι νέες αντιφάσεις, που θα ενσωματώσουν και θα τροποποιήσουν τις προηγούμενες, θα καθορίσουν και την τύχη της Οκτωβριανής Επανάστασης.

5. Οι διαφορετικά όμοιες περιπτώσεις

Μια σύγκριση των θέσεων της μαρξιστικής περιόδου της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας και των θέσεων του μπολσεβίκικου κόμματος, όπως αυτές διαμορφώνονται και συστηματοποιούνται από το τέλος της δεκαετίας του 1920, δείχνει ότι η «αναθεώρηση» και ο «δογματισμός» έχουν την ίδια εσωτερική λογική και *βασίζονται στο ίδιο ερμηνευτικό σχήμα*.

Η τάση να συγχέουν την εξέλιξη στη φύση με την εξέλιξη στην κοινωνία τους οδηγεί στον *εξελικτισμό*. Οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες δέχονται ότι ο σοσιαλισμός θα έρθει φυσιολογικά από τη γερμανική καπιταλιστική ανάπτυξη και το μπολσεβίκικο κόμμα θεωρεί ότι η ανάπτυξη των παραγωγικών μέσων θα οδηγήσει στον κομμουνισμό.

Και τα δύο κόμματα τείνουν να αρνούνται ή να υποβαθμίζουν την αντίφαση που αποτελεί θεμελιακό στοιχείο της μαρξιστικής θεωρίας. Οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες αρνούνται τον επαναστατικό χαρακτήρα της αντίφασης ως εγγενικό υπόλοιπο και το μπολσεβίκικο κόμμα θεωρεί ότι η ενότητα υπερέρχει της αντίφασης. Αλλά τόσο η άρνηση της αντίφασης, όσο και η υπεροχή της ενότητας πάνω στην αντίφαση δεν πρόκειται να εμποδίσουν ούτε τις επαναστάσεις της

66. Ο Στάλιν ισχυρίζεται το 1938 ότι η ιδέα μιας παλινόρθωσης είναι «ένας αφύσικος παραλογισμός», J. Staline, *Les Questions...* ό.π., σελ. 791.

67. *Φαινομενική γραφειοκρατική θέση*, επειδή είναι διαφορετική από τη θέση της γραφειοκρατίας στο καπιταλιστικό κράτος. Η σοβιετική γραφειοκρατία είναι μια κοινωνική κατηγορία που ιδιοποιείται τη διαχείριση των μέσων παραγωγής, διευθύνει το σύνολο της οικονομίας και διαμορφώνει τους όρους διανομής καθορίζοντας την αξία της εργασίας των διευθυνόντων και των εργαζομένων. Η δύναμή της προέρχεται από την ταύτιση της οικονομικής και πολιτικής διεύθυνσης της κοινωνίας. Από την πολιτική της κυριαρχία που επιτρέπει τη διεύθυνση και την ιδιοποίηση. Βλ. Λευτέρης Φιλιππάτος, *Η Σινωσοβιετική Διαμάχη*, περιοδικό «Οικονομία και Κοινωνία» Ιούλιος 1979, σελ. 58 επ.

γερμανικής εργατικής τάξης το 1918 και το 1923, ούτε την ανάπτυξη των αντιφάσεων στη σοβιετική κοινωνία, οι οποίες θα οδηγούν κάθε φορά στην ενίσχυση του κράτους και σε μια χωρίς οίκτο καταστολή για τη διατήρηση της ενότητας.

Και στα δύο κόμματα κυριαρχεί ο *οικονομισμός* που περιορίζει ή τείνει να αγνοεί την πολιτική ταξική πάλη και την επαναστατική πρωτοβουλία της τάξης και των μαζών, αφού υποθέτουν ότι η κοινωνική εξέλιξη και η μεταβολή των κοινωνικών σχέσεων θα πραγματοποιηθούν αντικειμενικά και σχεδόν ανεξάρτητα από τις διαθέσεις και την πάλη της τάξης και των μαζών.

Και τα δύο κόμματα *κυριαρχούνται από την ιδέα του κράτους*. Η γερμανική σοσιαλδημοκρατία επιδιώκει να ιδιοποιηθεί το αστικό γερμανικό κράτος, κινείται μέσα στα θεσμικά του πλαίσια και προσδιορίζει το σοσιαλισμό σε σχέση με την κρατική ιδιοκτησία και την κρατική διαχείριση. Το μπολσεβίκικο κόμμα *αντί να διαμορφώνει τους όρους εξαφάνισης του κράτους με μια προοδευτική υποκατάσταση των λειτουργιών του από την κοινωνία*, οδηγείται στην υποκατάσταση της κοινωνίας από το κράτος.

Η θέση ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός θα προέλθει μ' ένα *φυσικό αιτιοκρατικό τρόπο* από την εξέλιξη της αστικής κοινωνίας ή την ανάπτυξη των μέσων παραγωγής, θα οδηγήσει τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία στην πεποίθηση ότι η επαναστατική ρήξη είναι άσκοπη και θα διαμορφώσει στο μπολσεβίκικο κόμμα την ιδέα ότι είναι αδιανόητη η καπιταλιστική παλινόρθωση. Αυτή η πολιτική μεταφυσική, που τείνει να υποκαταστήσει ανάλογες θρησκευτικές πεποιθήσεις, αποτρέπει στην πρώτη περίπτωση το κόμμα και την τάξη να αναλάβουν επαναστατικές πρωτοβουλίες και μειώνει στη δεύτερη περίπτωση τις δυνατότητές τους να διακρίνουν τους κινδύνους που απειλούν το κίνημα.

Και οι δυο συστηματοποιήσεις είναι συγχρόνως *αναθεωρητικές και δογματικές*. *Αναθεωρητικές* γιατί *αρνούνται χωρίς να αναιρούν* αποφασιστικά στοιχεία της θεωρίας και *ενσωματώνουν* σ' αυτήν ιδέες που δεν προκύπτουν από μια κριτική επανεκτίμηση, μαρξισμού αλλά από διάθεση συμβιβασμού ή προσαρμογής στις υπάρχουσες ανάγκες.⁶⁸ *Δογματικές* γιατί *ακινητοποιούν* τη θεωρητική γνώση και μεταβάλλουν το μαρξισμό από κριτική θεωρία σε *θεωρησιακό* σύστημα που παραγνωρίζει την πραγματική κίνηση της κοινωνίας και παράγει την πραγματικότητα από τις αρχές του.

Και οι δύο συστηματοποιήσεις θα συνδεθούν με την *άνοδο* του σοσιαλιστικού κινήματος, αλλά θα *συμβάλουν* συγχρόνως, με την αποδοχή και την κοινωνικοποίηση της γνώσης ενός παραμορφωμένου μαρξισμού, στην *ήττα* του κινήματος. Η συστηματοποίηση του Κάουτσκι θα προσφέρει στην γερμανική εργατική τάξη μια συνεκτική ιδεολογία, που θ' αποτυπώσει στη συνείδηση των εργαζομένων ότι ο σοσιαλισμός δεν είναι μόνο μια δίκαιη αλλά και μια αναγκαία μορφή κοι-

68. Ο Κάουτσκι αρνείται την αντίφαση ως εγγεληνό υπόλοιπο και *ενσωματώνει* στο μαρξισμό την ιδέα της δαρβινικής εξέλιξης (Βλ. Ηλία Κατσούλη, Καουτσιανισμός... ό.π. σελ. 28, 32). Ο Στάλιν υποβαθμίζει την αντίφαση δίνοντας υπεροχή στην ενότητα και *ενσωματώνει* στο μαρξισμό στοιχεία από τη βιολογία του Μιτσιούριν και τη φυσιολογία του Παυλόφ (Βλ. Σαρλ Μπετελέμ, *Οι ταξικοί αγώνες*... ό.π., και Ανρί Λεφέβρ, *Μηδενισμός και Αμφισβήτηση*, Ύψιλον, Αθήνα 1990, σελ. 80).

νωνικής οργάνωσης. Θα διαμορφώσει όμως συγχρόνως στο κόμμα ένα πνεύμα παθητικής αναμονής που έχει άμεση σχέση με τις ήττες του 1918 και του 1923. Η συστηματοποίηση του Στάλιν αποτελεί επίσης μια συνεκτική ιδεολογία που θα εμπνεύσει μια απέραντη πίστη στην υπόθεση του σοσιαλισμού. Θα συμβάλει όμως συγχρόνως στη διαμόρφωση των όρων ανάπτυξης και κυριαρχίας μιας γραφειοκρατίας, η οποία θα οδηγήσει στην παλινόρθωση του καπιταλισμού.

Κρινόμενες από την *εσωτερική λογική τους*, τα *ερμηνευτικά σχήματα*, στα οποία βασίστηκαν, και τη *συμβολή τους* στην αποτυχία των στόχων των κομμάτων που τις είχαν αποδεχθεί, οι δύο συστηματοποιήσεις φαίνονται σαν *διαφορετικά όμοιες περιπτώσεις*.

Η αναθεώρηση και ο δογματισμός που συνήθως συνυπάρχουν, δεν αποτελούν *ιδιοτροπίες* των ηγεσιών και των πολιτικών κομμάτων του εργατικού κινήματος. Εκφράζουν θεωρητικές αποκλίσεις που *απηχούν* τις πραγματικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται η ταξική πάλη, την υλική και ιδεολογική ισχύ των κυρίαρχων τάξεων σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, τις διαφοροποιήσεις που επιφέρουν οι ταξικές συμμαχίες, την ενσωμάτωση των ηγεσιών στο σύστημα μέσω των θεσμοποιημένων θέσεων που κατέχουν, το βαθμό δημοκρατίας και συμμετοχής που υπάρχει μέσα στις οργανώσεις και τα πολιτικά κόμματα του εργατικού κινήματος. Υπάρχει πάντα μια *δεξιά και μια αριστερή τάση* μέσα στο κίνημα και *συχνά η θεωρία δεν αντιστοιχεί με τις θέσεις και τις επιλογές* των ηγεσιών και των πολιτικών κομμάτων, ακόμα και όταν οι ηγεσίες και τα κόμματα εμπνέονται από τη θεωρία ή δηλώνουν ότι στηρίζονται σ' αυτήν. *Η μαρξιστική θεωρία στην εφαρμογή της δεν είναι πάντοτε όμοια με τον εαυτό της*.

Η θεωρία συνδέεται με την ικανότητα του πολιτικού υποκειμένου. *Κάνει δυνατή τη γνώση της αντικειμενικής κατάστασης και συμβάλλει στη διαμόρφωση της πολιτικής συνείδησης*. Επεμβαίνει στην ταξική πάλη, τη διαμορφώνει πολιτικά και την κατευθύνει. Μ' αυτό τον τρόπο η πράξη του υποκειμένου μεταβάλλει την πραγματικότητα που ορίζει τα όρια μέσα στα οποία η πράξη γίνεται εφικτή και μπορεί να παράγει αποτελέσματα. Στο βαθμό που η θεωρία διαμορφώνει τις πολιτικές επιλογές τα προγράμματα και τις πρακτικές των κομμάτων μεταβάλλεται κι αυτή σε αντικειμενική πραγματικότητα που επικαθορίζει με τη σειρά της το είδος και τις μορφές της ταξικής πάλης. Αυτή η σύνθεση υποκειμένου και αντικειμένου, με την οποία ο Μαρξ υπερβαίνει τον ιδεαλισμό και τον παραδοσιακό υλισμό, δείχνει το μέγεθος των *επιπτώσεων* που μπορεί να έχει η θεωρία, ή οι αναθεωρητικές και δογματικές αποκλίσεις της, στην πορεία και την έκβαση του πολιτικού αγώνα της εργατικής τάξης και του λαϊκού κινήματος. *Η θεωρία έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία για την εργατική τάξη λόγω της ιδιαιτερότητάς της ως μη κατέχουσας τάξης*. Η δύναμή της ως τάξης στην αστική κοινωνία προέρχεται από την *οργάνωσή της και τη γνώση*, και στη μεταβατική περίοδο από την κατοχή της *πολιτικής εξουσίας* με την οποία πρέπει να στηρίζει και να προωθήσει καθολικά και όχι μονομερή ταξικά συμφέροντα. Επομένως η αναθεώρηση και ο δογματισμός *συμβάλλουν σημαντικά στην ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στην αστι-*

κή κοινωνία στην πρώτη περίπτωση και στο σφετερισμό της πολιτικής της εξουσίας στη δεύτερη.

Ας επανέλθουμε στην αντιπαράθεση για τις θέσεις του 13ου Συνεδρίου.

Οι «παραδοσιακοί» δεν μπορούν να υπερβούν την απλοποιημένη από τη μετασταλινική γραφειοκρατία σταλινική συστηματοποίηση. Οι θέσεις δεν αναφέρουν τις θεωρητικές αλλαγές που πρέπει να επέλθουν. Δεν καθορίζουν, ούτε θέτουν τα κυρίαρχα και αποφασιστικά προβλήματα που υπάρχουν. Επαναλαμβάνουν την προσήλωσή τους στο μαρξισμό-λενινισμό και υπόσχονται να αναπτύξουν τη θεωρία αποφεύγοντας τις απλουστεύσεις. Μη επιτρέποντας στον εαυτό τους καμιά κριτική της σοβιετικής ηγεσίας δεν θέλουν να αντιληφθούν ότι την παλινорθωτική διαδικασία στη Σοβιετική Ένωση τη διευθύνει η ίδια η κομματική ηγεσία.⁶⁹ Η επιμονή τους να θεωρούν σοσιαλιστική τη Σοβιετική Ένωση στις παραμονές της ψήφισης των νόμων που παλινорθώνουν τις αστικές σχέσεις, αν δεν είναι πολιτικός κυνισμός, υπερβαίνει τα όρια μιας αυταπάτης στην οποία μόνο η ψευδής συνείδηση μπορεί να οδηγήσει. Για να παραφράσουμε τον Μαρξ, οι «παραδοσιακοί» φωνάζουν μ' όλη τους τη δύναμη: Μαρξ, Λένιν, Σοσιαλισμός, και η ηχώ της Μόσχας τους απαντάει: Αγορά, Ιδιοκτησία, Παλινόρθωση!⁷⁰

Παγιδευμένοι ανάμεσα στις επαναστατικές τους αναμνήσεις και στην αποδοχή της οικονομίας της αγοράς, θα ωθούνται συνεχώς προς τη δεύτερη. Μ' αυτήν την προοπτική κάθε πολιτική τους επιλογή θα ηγεμονεύεται από το ένα ή το άλλο αστικό κόμμα που διαμορφώνει την πολιτική του με βάση την οικονομία της αγοράς. Δεν θα τους απομείνει παρά μια ισχυρή υπεράσπιση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων και κάποιες προτάσεις που θα επιδιώκουν να μετριάσουν τις διαθέσεις της αγοράς.

Μια τέτοια πολιτική δεν μπορεί να αντιστρέψει τη φθίνουσα πορεία του ΚΚΕ. Οι οπαδοί τους και η τάξη που θέλουν να εκπροσωπούν, στερημένοι από το όραμα και την προοπτική μιας κοινωνικής αλλαγής, θα ωθούνται προς αυτό που θα κρίνουν δίκαια ή άδικο ως το μικρότερο κακό: σε πολιτικούς σχηματισμούς οι οποίοι θα υπόσχονται να προστατεύσουν τα στοιχειώδη δικαιώματά τους, και θα έχουν συγχρόνως την απαιτούμενη δύναμη που θα τους δίνει τη δυνατότητα ανόδου στην εξουσία. Αυτό δεν είναι μια ενδεχόμενη προοπτική, είναι ήδη μια πραγματικότητα. Το δείχνει τα δύο τελευταία χρόνια η εκλογική συμπεριφορά των λαϊκών μαζών.

Οι «ανανεωτές» είναι πιο πραγματιστές. Δεν έχουν αυταπάτες για το νόημα των μεταβολών που πραγματοποιούνται στη Σοβιετική Ένωση και κατανοούν ότι το πολιτικό τους μέλλον περνάει από την αποκήρυξη του παρελθόντος τους. Συγχέουν τη σταλινική συστηματοποίηση με το θεωρητικό σύστημα του μαρξισμού

69. Όπως δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν ν' αντιληφθούν στο παρελθόν ότι η επιβίωση της γραφειοκρατίας προϋπέθετε τη μετατροπή της σε πλήρη τάξη, κι αυτό δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί παρά με την ήττα των κοινωνικών δυνάμεων που δήλωνε ότι εκπροσωπεί και την ανατροπή των κοινωνιών που διέυθυνε.

70. Βλ. Karl Marx, *Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte*, éd. Sociales Paris 1969, σελ. 49.

και αποποιούνται το «μαρξισμό - λενινισμό», όχι για να απελευθερώσουν και να αναπτύξουν τη θεωρία, αλλά για να την κερματίσουν σε ιδέες, οι οποίες θα μπορούν να προσαρμοστούν καλύτερα στην εύκινητη τακτική ενός πολιτικού καιροσκοπισμού. Η οικονομία της αγοράς είναι ο χώρος όπου κινούνται οι επιλογές και η πρακτική τους. Έχοντας αποδεχθεί το δαρβινικό χαρακτήρα του αγώνα επιβίωσης και εκστασιασθεί από την αξία της αγοράς και τη «χαρά της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας», δεν μπορούν να υπερβούν στην πολιτική τα όρια που δεν υπερβαίνουν οι επιχειρηματίες στην αγορά.⁷¹ Τείνουν λοιπόν να εκφράσουν στο θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο τα προβλήματα που απασχολούν πρακτικά τους επιχειρηματίες και την αγορά.⁷² Μετατοπίζουν τα σημεία αναφοράς τους από την οικονομική και πολιτική πάλη της εργατικής τάξης στο πεδίο των προβλημάτων της αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου, *μεταφέροντας τη λογική του οικονομισμού, που είχαν αφομοιώσει ως μαθητές του πρώην υπαρκτού στον καπιταλισμό, δηλαδή στη φυσική του κοίτη*. Μιλάνε με τις κατηγορίες και τους όρους με τους οποίους η άρχουσα τάξη καλεί το εργατικό κίνημα να «εκσυγχρονισθεί» και να προσαρμοσθεί στις υπάρχουσες συνθήκες.

Η επιτυχία αυτού του εκσυγχρονισμού προϋποθέτει την ευρύτερη δυνατή αποδοχή των πολιτικών δυνάμεων και τη συναίνεση των εργαζομένων. Αλλά μια *υπεύθυνη συμμετοχή στον εκσυγχρονισμό* μειώνει σημαντικά τις δυνατότητές τους να υπερασπίσουν τα συμφέροντα της εργασίας, αφού το μυστικό της αναδιάρθρωσης είναι η πραγματοποίησή της σε βάρος και με δαπάνες των εργαζομένων.⁷³

Κάθε μια από τις υπάρχουσες τάσεις υποθέτει ότι θα επιβάλει τις θέσεις της, γι' αυτό και θα συνεχίσουν να συνυπάρχουν. Άλλωστε, η *κοινή αναφορά* τους στην οικονομία της αγοράς, *μειώνει στην πράξη τις αντιθέσεις τους και τις κάνει δύο διαφορετικά όμοιες περιπτώσεις*.

Η διάθεση συμβιβασμού και αναμονής φαίνεται στο σχέδιο *Διακήρυξης* και στην εισαγωγή του σχεδίου του *Καταστατικού*. Ο μαρξισμός - λενινισμός των «παραδοσιακών» και οι ιδέες των «ανανεωτών» *βρίσκουν μια κοινή έκφραση με την αναφορά στη θεωρία και στις παναθρώπινες διαχρονικές αξίες*.

Το σχέδιο *Διακήρυξης* περιέχει κάθε κληρονομημένη και κάθε σύγχρονη σύγχυση. Η στρατηγική της «εξασθένησης» *επανέρχεται με τη μορφή των δομικών μεταρρυθμίσεων*. Ένα *εμπειρικό άθροισμα* προτάσεων αναβαθμίζεται σε αναπτυ-

71. Σε ανοιχτή συζήτηση με δημοσιογράφους ο Μίμης Ανδρουλάκης εκφράζει το θαυμασμό του για τη «χαρά της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας» και την «αξία της αγοράς» και αιτιολογεί την αλλαγή της θέσης του ΚΚΕ για την Κοινή Αγορά με την επικράτηση της ιδέας «της αλληλεγγύης των λαών». Αυτές οι θέσεις οδήγησαν το περιοδικό «Στιγμή» (τεύχος Ιουνίου 1990), να τον προτείνει για διευθυντή του Οικονομικού Ταχυδρόμου. Βλ. αναδημοσίευση στον Οικονομικό Ταχυδρόμο της 20-9-1990.

72. Βλ. για τη σχέση τάξης και πολιτικών της εκπροσώπων, Karl Marx, *Le 18 Brumaire...* ό.π. σελ. 51.

73. Βλ. τις νεοφιλελεύθερες επιλογές των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων στο: Τζέημς Πέτρας, *Ακμή και παρακμή της Σοσιαλδημοκρατίας στη Νότια Ευρώπη*, ό.π. σελ. 37 επ.

ξιακή στρατηγική, η οποία επικαλείται το ξένο κεφάλαιο και έχει συγχρόνως την αυταπάτη ότι μπορεί να θέτει όρους και να ελέγχει τις πολυεθνικές σε μια αγορά όπου η ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίου, εμπορευμάτων και εργατικής δύναμης είναι ήδη *θεσμοποιημένη*. Ο σοσιαλισμός θεωρείται περισσότερο σαν *κοινωνικό σύστημα στηριγμένο* σε συνυπάρχουσες μορφές ιδιοκτησίας, *αυτορρυθμιζόμενο* από τους μηχανισμούς της αγοράς και *στεγασμένο* σ' ένα κράτος «νέου τύπου», παρά σαν μια *μεταβατική περίοδος*, όπου βαθμιαία, η κρατική και η ιδιωτική ιδιοκτησία κοινωνικοποιείται, οι εργασιακές σχέσεις μετασχηματίζονται, οι τυφλές οικονομικές δυνάμεις της αγοράς αντικαθίστανται από τη συνειδητή δραστηριότητα των εργαζομένων και το κράτος φθίνει και εξαφανίζεται.

Στο σχέδιο *Διακήρυξης* η ταξική διάσταση των προβλημάτων υποβαθμίζεται, η εργασία ως διεθύνουσα δύναμη της κοινωνίας αγνοείται και το μέγεθος των αντιθέσεων της πιο μεγάλης κοινωνικής ανατροπής της ιστορίας αποσιωπάται. Το κείμενο της *Διακήρυξης* με τις αντιφάσεις, την έλλειψη ακριβολογίας και τη σύγχυση που το διακρίνει, δείχνει πόσο εύθραυστη παραμένει η συνύπαρξη των δύο τάσεων.

Οι «ανανεωτές» υποθέτουν δικαιολογημένα ότι θα υπερισχύσουν οι θέσεις τους, αφού αυτοί εκφράζουν πιο γνήσια την πολιτική της σοβιετικής ηγεσίας από την οποία οι «παραδοσιακοί» δεν θέλουν να χειραφετηθούν. Η υπόθεσή τους είναι βάσιμη. Με την ομολογία πίστης στις επιλογές της σοβιετικής ηγεσίας οι «παραδοσιακοί» είναι *υπό πίεση χρόνου* έστω κι αν επιβάλουν τις θέσεις τους στο Συνέδριο. Αλλά *υπό πίεση χρόνου* είναι και οι «ανανεωτές». Οι θέσεις τους θα ξεθωιάζουν από τις επιπτώσεις που θα έχει η παλινόρθωση των αστικών σχέσεων. Δε γυρίζει κανείς ατιμώρητα πιο πίσω από μια θεωρία όταν διατηρούνται τα προβλήματα που αυτή η θεωρία έχει προβάλει στο προσκήνιο. Κανένας αριστερός δεν πρόκειται ν' αφιερώσει τον ελεύθερο χρόνο του και να στρατευθεί για *επιφανειακές μεταρρυθμίσεις* της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Θα προτιμήσει καλύτερα τη σκιά της πολιτικής μοναξιάς ή την προσωπική αντίσταση.

Μια ενδεχόμενη μετεξέλιξη του Συνασπισμού σε ενιαίο πολιτικό σχήμα θα διεύρυνε τη βάση των «ανανεωτών» και θα τους έδινε τη δυνατότητα να προωθήσουν «εθνικές» και «κοινωνικές» συμφωνίες, να γίνουν αποδεκτοί από τις κομματικές βάσεις των άλλων εταίρων και να ηγηθούν του ενιαίου πολιτικού φορέα.

Αλλά τόσο τους «ανανεωτές» όσο και τους «παραδοσιακούς» τους προβληματίζει η τύχη που είχαν οι ιδεολογικοί τους ομόλογοι στην Ανατολική Ευρώπη. Γι' αυτό, αν και θα είναι έτοιμοι να προωθήσουν *οποιαδήποτε συνεργασία* θα επιβάλει η πολιτική συγκυρία, θα επιδιώξουν *ευρύτερες συμμαχίες*. Όμως, στο μέτρο που η συνεχής φθορά του κόμματος θα αποδυναμώνει την απήχησή του και θα τροποποιεί το συσχετισμό των δυνάμεων, θα βρεθούν, *αν τους δεχθούν ως συμμάχους*, σε μια τέτοια κατάσταση πολιτικής ομηρίας που θα τους μεταβάλει σε τιμαριωτική ακολουθία του ισχυρού συμμάχου τους.

6. Συμπεράσματα

Η θεωρία είναι σήμερα επιφορτισμένη με οφειλές, οι οποίες αν και υπήρχαν δεν είχαν ακόμα επαρκώς συνειδητοποιηθεί.

Είναι επιφορτισμένη με την έρευνα της αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου και της διευρυνόμενης διεθνούς κυριαρχίας των μεγάλων επιχειρήσεων. Με την έρευνα των εσωτερικών διαφοροποιήσεων των κοινωνικών τάξεων και την ανάπτυξη της θεωρίας του κράτους. Με τις επιπτώσεις που θα έχει η αυξανόμενη ανισότητα ανάμεσα στο βορρά και το νότο και στο εσωτερικό των καπιταλιστικών κέντρων.

Είναι επιφορτισμένη με την αποτίμηση του πρώην υπαρκτού. Με την έρευνα της γέννησης και ανάπτυξης της γραφειοκρατίας, την αυτονόμησή της από την κοινωνία και τη μετατροπή της σε διευθύνουσα παλινорθωτική δύναμη. Με τις επιπτώσεις της ήττας ενός κινήματος που εξανέμιζε τη δυναμική και τις προσδοκίες της Οκτωβριανής επανάστασης.

Χωρίς μια θεωρητική επανεκτίμηση του συνόλου των προβλημάτων, χωρίς την ανάληψη της «εσωτερικής συνοχής» τους, κανένα αριστερό πολιτικό κόμμα δεν μπορεί ν' αντιταχθεί αποτελεσματικά στον καπιταλισμό και να προσδιορίσει τι θέλει.

Όλες οι αναφορές του ΚΚΕ σε «νέες μορφές στρατηγικής», «νέου τύπου ανάπτυξη» και «νέο τύπο κράτους», κι όλες οι επικλήσεις του «στις οικουμενικές διαχρονικές αξίες», δεν δείχνουν παρά την *αμηχανία* του μπροστά σε μια ήττα που δεν μπορεί και δεν θέλει να καταλάβει, ή την *πρόθεση προσαρμογής* του στο κοινωνικό σύστημα που υπάρχει.

Δεκέμβριος 1990